

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Civilinės teisės ir civilinio proceso katedra**

Agnės Petravičiūtės,
V kurso, komercinės teisės
studijų atšakos studentės

Magistro darbas

**INFORMACINIŲ TECHNOLOGIJŲ NAUDOJIMAS ŠIUOLAIKINIAME
CIVILINIAME PROCESE**

Use of information technology in nowadays civil procedure

Vadovas: prof. habil. dr. Vytautas Nekrošius

Recenzentas: lekt. Egidijus Laužikas

Vilnius 2008

TURINYS

IŽANGA	3
I. INFORMACINIŲ TECHNOLOGIJŲ ĮTAKA KAI KURIEMS ŠIUOLAIKINIO CIVILINIO PROCESO TEISĖS PRINCIPAMS	5
II. ATSKIRI INFORMACINIŲ TECHNOLOGIJŲ NAUDOJIMO ŠIUOLAIKINIAME CIVILINIAME PROCESSE KLAUSIMAI	9
1. PROCESINIŲ DOKUMENTŲ ĮTEIKIMAS NAUDOJANT INFORMACINES TECHNOLOGIJAS	9
1.1. Dalyvaujančių byloje asmenų procesiniai dokumentai	9
1.1.1. Dalyvaujančių byloje asmenų procesinių dokumentų sąvoka	9
1.1.2. Reikalavimai procesinių dokumentų formai ir turiniui	10
1.1.3. Procesinių dokumentų pateikimo teismui būdai	12
1.1.4. Originalo problema ir priedų pateikimas teismui	15
1.2. Teismo procesiniai dokumentai	17
1.2.1. Teismo procesinių dokumentų sąvoka	17
1.2.2. Pagrindiniai teismo procesinių dokumentų įteikimo būdai	17
1.2.3. Patvirtinimo apie įteiktą procesinį dokumentą ir atsisakymo priimti klausimai	21
1.2.4. Procesinių dokumentų įteikimas viešo paskelbimo būdu	22
1.3. Elektroninis dokumentas ir elektroninis parašas	23
1.3.1. Elektroninio dokumento samprata	23
1.3.2. Elektroninis parašas	24
1.3.3. Autentifikavimas, arba galimybė identifikuoti	25
1.3.4. Aprobavimas, arba teksto apsauga	26
2. INFORMACINIŲ TECHNOLOGIJŲ NAUDOJIMAS ĮRODINĖJIMO PROCESSE	27
2.1. Vaizdo ir garso įrašai kaip įrodinėjimo priemonė civiliniame procese	27
2.2. Rašytiniai įrodymai ir informacinės technologijos	29
3. TELEKONFERENCIJOS, VAIZDO KONFERENCIJOS TEISMO PROCESSE	33
4. TEISMO PROCESO FIKSAVIMAS NAUDOJANT INFORMACINES TECHNOLOGIJAS	40
5. ELEKTRONINĖ BYLA IR TEISMŲ ADMINISTRAVIMO KOMPIUTERIZAVIMAS	44
III. ASMENS DUOMENŲ APSAUGA IR INFORMACINĖS TECHNOLOGIJOS CIVILINIAME PROCESSE	48
IŠVADOS	53
LITERATŪROS SĄRAŠAS	55
SANTRAUKA	63
SUMMARY	64

IŽANGA

XX a. antroji pusė į pasaulio istoriją įeis kaip modernių informacinių technologijų, telekomunikacijos priemonių ir globalios kompiuterizacijos amžius. Informacinių technologijų „bumas“, prasidėjęs praėjusiam šimtmečiui, tęsis ir XXI amžiuje. Mokslo ir technikos pažanga neišvengiamai daro įtaką visoms visuomenės sritims. Taigi, kad ir koks konservatyvus būtų teismo procesas, nuo šiuolaikinių informacinių technologijų jis negali atsiriboti.¹ Šiandieninėje visuomenėje apibrėžti naujų technologijų sąvoką gana sudėtinga, nes modernios technologijos labai sparčiai plėtojasi ir tobulėja. Galima būtų išskirti tokias naujų informacinių technologijų savarankiškas sritis: internetą, telekomunikacijas ir skaitmenines technologijas. Interneto sudedamosiomis dalimis reikėtų laikyti elektroninį pašta, kompiuterių programas bei jų duomenis.²

Šio magistrinio darbo objektas – informacinių technologijų panaudojimo šiuolaikiniame civiliniame procese, o būtent teismo procese, analizė. Darbe nenagrinėjami klausimai, susiję su informacinių technologijų panaudojimu alternatyviems ginčų sprendimo būdams.

Darbo tikslai yra keli. Visų pirma, siekiama išanalizuoti, kokią įtaką informacinių technologijų naudojimas daro arba darys civilinio proceso principams. Antra, siekiama iširti informacinių technologijų panaudojimo atskiruose teisminio proceso etapuose galimybes, aptarti galinčias iškilti ar iškylančias problemas. Trečia, darbe norima atsakyti į klausimą, ar naudojant informacines technologijas civiliniame procese apsaugomi asmens duomenys ir ar nepažeidžiama teisė į privatumą.

Siekiant šių tikslų, tiriamos elektroninio dokumento, elektroninio parašo sampratos, nagrinėjama vaizdo konferencijų naudojimo galimybė, ar gali būti, ir jei gali, tai kaip fiksuojamas teismo procesas šiuolaikinėmis technologijomis. Taip pat darbe analizuojami elektroninės bylos medžiagos kaupimo, archyvavimo būdai bei klausimai, susiję su asmens duomenų apsaugos problemomis naudojant informacines technologijas šiuolaikiniame civiliniame procese.

Daugiausia darbe naudojamas sisteminis metodas – visi klausimai analizuojami ne tik Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso³ (toliau – CPK) kontekste, bet ir

¹ LAUŽIKAS, Egidijus; MIKELĖNAS, Valentinas; ir NEKROŠIUS, Vytautas. *Civilinio proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2003. I t. P. 96.

² MEŠKAUSKAITĖ, Liudvika. Naujų informacinių technologijų teisinis reguliavimas. In *Jurisprudencija*: Vilnius, 2002, t. 32(24), p. 106.

³ Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340. Aktuali 2006 m. rugsėjo 21 d. redakcija.

remiantis *travaux préparatoires*, poįstatyminiais teisės aktais, analizuojama užsienio šalių praktika. Darbe taip pat naudojamas loginis, aprašomasis, analitinis metodai. Aptariant užsienio šalių praktiką, naudojamas interpretavimo metodas.

Magistrinio darbo tema aktuali, kadangi informacinėms technologijoms vis dažniau skverbiantis į įvairias visuomenės gyvavimo sritis, neišvengiamas jų naudojimas ir civiliniame procese. Kaip ir kiekviena naujovė, informacinių technologijų naudojimas civiliniame procese kelia daugybę aktualių probleminių klausimų, kurie analizuojami šiame magistriniame darbe. Pavyzdžiui, ar elektroninio pašto pranešimai gali būti laikomi įrodymais civiliniame procese, kokių būdu galima naudoti vaizdo konferencijas ir pan. Be to, temos aktualumą rodo teisininkų profesionalų dėmesys magistrinio darbo temos objektui – šiuo metu teisės žurnaluose gausu straipsnių, internetiniuose portaluose – teisininkų pasisakymų dėl įvairių informacinių technologijų panaudojimo šiuolaikiniame civiliniame procese galimybių.

Temos naujumą ir originalumą rodo tai, kad kol kas Lietuvos Respublikoje tik pradedama naudoti modernias informacines technologijas civiliniame procese, o kai kuriose srityse jos apskritai dar nėra naudojamos. Šioje srityje patirties galima pasisemti iš valstybių, jau taikančių modernias technologijas teismo procese, pavyzdžiui, Jungtinės Karalystės, Jungtinių Amerikos Valstijų (toliau – JAV), Vokietijos, Estijos ir kitų.

Darbe daugiausia remiamasi dabar galiojančia CPK redakcija, taip pat daug dėmesio skiriama Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymo projektui⁴ (toliau – CPK pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas), Lietuvos Respublikos elektroninio parašo įstatymui⁵, Lietuvos Respublikos elektroninių ryšių įstatymui⁶, Estijos Respublikos civilinio proceso kodeksui⁷, Europos Sąjungos ir tarptautinės teisės aktams, Lietuvos Respublikos poįstatyminių teisės aktų (ypač Teismų tarybos nutarimų) analizei. Taip pat analizuojama specialioji literatūra – Lietuvos (M.Civilkos, T.Lamanauskos, L.Meškauskaitės, D.Sauliūno, R.Vaitkevičienės ir kt.) ir užsienio valstybių (P.Gilles, P.German, J.D.Gregory, S.Laukkanen, M.H.Redish, E.F.Sherman, R.Widdison, E.A.Wilson, Lord Woolf ir kt.) mokslininkų ir specialistų straipsniai. Darbe remiamasi ir informacija, pateikiama tam tikrų institucijų interneto svetainėse, pavyzdžiui, Nacionalinės teismų administracijos, Europos Komisijos, Jungtinės Karalystės teisingumo ministerijos ir pan.

⁴ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas [interaktyvus]. 2007 [žiūrėta 2007-11-07]. Prieiga per internetą: <<http://www.tm.lt/?item=taktproj>>.

⁵ Valstybės žinios, 2000, Nr. 61-1827. Aktuali 2002 m. birželio 6 d. redakcija.

⁶ Valstybės žinios, 2004, Nr. 69-2382. Aktuali 2007 m. balandžio 12 d. redakcija.

⁷ Estijos Respublikos civilinio proceso kodeksas [interaktyvus]. Įsigaliojo 2006 m. sausio 1 d. [žiūrėta 2007-11-15]. Prieiga per internetą <<http://www.legaltext.ee/en/andmebaas/ava.asp?m=022>>.

I. INFORMACINIŲ TECHNOLOGIJŲ ĮTAKA KAI KURIEMS ŠIUOLAIKINIO CIVILINIO PROCESO TEISĖS PRINCIPAMS

Prieš aptariant informacinių technologijų naudojimo įtaką civilinio proceso principams, iš pradžių reikia trumpai aptarti, kokiais būdais informacinės technologijos gali būti panaudotos civiliniame procese. Taigi, visų pirma, informacinės technologijos naudojamos dokumentų rengimui – teksto surinkimui, tiek procese dalyvaujančių asmenų, tiek paties teismo. Parengti procesiniai dokumentai, tokie kaip ieškinys, pareiškimas, turi būti pateikti teismui, o teismo procesiniai dokumentai – įteikti byloje dalyvaujantiems asmenims – šiame etape informacinės technologijos taip pat gali būti plačiai naudojamos, pavyzdžiui, jei ieškinį teismui būtų galima pateikti naudojant elektroninį pašta ar naudojantis specialiai tam pritaikyta informacine sistema internete.

Bene plačiausiai ir išsamiausiai teisės doktrinoje nagrinėjamas informacinių technologijų naudojimas įrodinėjimo procese. Informaciją, užfiksuotą kino, fototechnikos, garso ir vaizdo įrašymo technika, ir įstatymų leidėjas vienareikšmiškai pripažino įrodymais civiliniame procese (CPK 220 str.).⁸ Be to, kai kuriose valstybėse tradicinį teismo posėdį keičia telekonferencijos, vaizdo konferencijos, kai teisėjas su šalimis ir jų advokatais bendrauja padedamas televizijos, šiems esant nuo teismo už kelių šimtų ar net tūkstančių kilometrų.⁹

Daugelyje valstybių teismo posėdžio eiga fiksuojama taip pat naudojant modernias technologijas, pavyzdžiui, naudojant vaizdo ar garso įrašus, ir vis dažniau atsisakoma rašyti teismo posėdžio protokolą ranka. Vėliau tokie modernios formos protokolai prijungiami prie kitos skaitmeninės bylos medžiagos ir saugomi informacinėje sistemoje, - taip sukuriama elektroninė bylos.

Informacinių technologijų naudojimas civiliniame procese galėtų būti naudingas civiliniam procesui, padėtų efektyviau įgyvendinti daugelį civilinio proceso teisės principų. Tą rodo ir tikslai, kurių valstybės siekia reformuodamos teismo procesą, diegdamos vis daugiau technologinių naujovių. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto aiškinamasis raštas¹⁰ nurodo, kad „projektu siūloma keisti praktiškai nepasiteisinusią procesinių dokumentų

⁸ *Cit. op. 1.*

⁹ *Cit. op. 1.*

¹⁰ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas [interaktyvus]. 2008 [žiūrėta 2008-03-07]. Prieiga per internetą: <http://www.tm.lt/?item=taktproj>.

įteikimo viešo paskelbimo būdu tvarką ir nustatyti, kad procesiniai dokumentai gali būti įteikiami specialiaame tinklalapyje internete (teismo nuožiūra – ir spaudoje ar teismo skelbimų lentoje) paskelbiant nustatyto turinio pranešimą. Tai leis išvengti papildomų bylinėjimosi išlaidų.“ Projektu taip pat skatinamas modernių technologijų naudojimas teismo procese (siūloma numatyti galimybę, nepažeidžiant proceso šalių teisių, įteikti procesinius dokumentus bei pateikti juos teismui elektroninių ryšių priemonėmis, naudoti informacines ir elektroninių ryšių technologijas (vaizdo konferencijas, telekonferencijas ir kt.) apklausiant liudytoją jo buvimo vietoje). Tikimasi, kad tai sudarys prielaidas proceso operatyvumui, sumažins bylinėjimosi išlaidas.

Nuo 2008 metų Belgijoje turėtų pradėti veikti Phenix projektas, kurio pagrindinė idėja – sumažinti teismo bylų vilkinimą. Pagrindinis Phenix projekto tikslas yra vieningai, metodiškai, nuosekliai ir struktūrizuotai kompiuterizuoti teismų sistemą; svarbiausias uždavinys – sudaryti galimybes piliečiams ir įvairiems teisininkams naudotis privalumais, kurių būtų pasiekta modernizavus teisinę sistemą, kadangi sumažėtų kaštai, procesas taptų greitesnis, paprastesnis ir veiksmingesnis. Norint pasiekti šį uždavinį, turės būti kompiuterizuotas teismo procesas, įdiegtos statistinės priemonės, įgalinančios vertinti teismų darbo krūvį, teismų administravimui ir valdymui reikės pagalbos, taip pat reikės keisti požiūrį į teismo procesą.¹¹

JAV siūloma naudoti technologijas, tokias kaip bylų tvarkykles, delninius duomenų įvesties prietaisus, paieškos sistemas, kurios pagerintų teismų darbo, taigi ir civilinio proceso, efektyvumą.¹² Pažymėtina, kad JAV populiarus informacinių technologijų būdas teismo posėdyje (tam tikrų kategorijų bylose) yra kompiuterinės demonstracijos (angl. *computer generated displays*).¹³

Prof. dr. Peter Gilles mano, kad vadinamasis „teisingumo sistemos modernizavimas“ tėra „teisingumo sistemos formalizavimas“, ir kad dažniausiai tokių reformų propaguotojai visą dėmesį kreipia ne į civilinio proceso esmės reformavimą, o tik į tam tikrų formalumų pakeitimus. P. Gilles atkreipia dėmesį į Vokietijoje atliktą teisinės sistemos analizę, kurios rezultatai parodė daug teisminės sistemos, kartu ir civilinio proceso, trūkumų: teismo valdymo ir teismo proceso smulkmeniškumas, painumas,

¹¹ STORME, Marcel. Tomorrow's civil trial. In *The recent tendencies of development in civil procedure law – between East and West*: International conference to celebrate the 100th anniversary of the birth of prof. Jonas Žėruolis. Vilnius: Justitia, 2007. P. 14-23.

¹² SHERMAN, Edward. F. A Process Model and Agenda for Civil Justice Reforms in the States. In *Stanford Law Review* [interaktyvus], 1994, Volume 46, No. 6. P. 1561. Prieiga per internetą: <<http://links.jstor.org/sici?sici=0038-9765%28199407%2946%3A6%3C1553%3AAPMAAF%3E2.0.CO%3B2-L>>

¹³ GIRVAN, Robert. An Overview of the Use of Computer-Generated Displays in the Courtroom. In *Web Journal of Current Legal Issues* [interaktyvus], 2001, Nr. 1. Prieiga per internetą: <http://webcli.ncl.ac.uk/2001/issue1/girvan1.html>.

formalumi, sunkumai, lėtumas, brangumas ir sudėtingumas, didžiulis laiko, darbo jėgos ir pinigų švaistymas. Šie faktiniai trūkumai daugiausia kyla iš nelankstaus ir atgyvenusio per griežto teisinio reguliavimo dabar galiojančiuose teismų įstatymuose ir proceso kodeksuose, kurie yra – bent jau daugelyje Vakarų Europos valstybių – išlikę nuo 19 amžiaus, ir, net jei keisti ar tobulinti, daugelis jų normų yra išsėknijusios tų valstybių teisės istorijoje. Siekiant civilinio proceso elektronifikavimo, iš naujo reikia apsvarstyti proceso principus, pvz., teisminės gynybos prieinamumo, informavimo, kooperacijos, informacijos atskleidimo, tiesioginio dalyvavimo, viešumo, efektyvumo ir kt. Be abejo, yra ir kita medalio pusė: reikia nepamiršti, kad bus dideli kaštai perkant, diegiant, prižiūrint ir atnaujinant techninę ir programinę įrangą, be to, naudojant elektroninį paštą tik informacijos perdavimo greitis sumažės iki sekundės dalies, o tai visiškai nereiškia, jog visas procesas (įskaitant teismo posėdį, įrodymų rinkimą, sprendimo priėmimą ir t.t.) taps greitesnis. Kai kurie ekspertai mano, kad „teismo procesas be jokio popieriaus“ niekada negalėtų egzistuoti, nes tai visiškai neįmanoma.¹⁴

Vis dėlto, abejonių nekelia faktas, kad IT naudojimas civiliniame procese yra būtinas ir neišvengiamas reiškinys, turėsiantis daug naudos teisei sistemai, teisingumo įgyvendinimui ir visuomenei. Reikia nepamiršti, jog nepakanka tik formaliai garantuoti asmens teisės kreiptis į teismą¹⁵, dar būtina sudaryti ir protingas sąlygas šiai teisei be kliūčių įgyvendinti.¹⁶ Viena iš tokių sąlygų kaip tik yra galimybės kreiptis į teismą naudojantis informacinėmis technologijomis užtikrinimas, elektroninių duomenų, kaip įrodymų, priėmimas ir vertinimas atsižvelgiant į laisvo įrodymų vertinimo principą, galimybės dalyvauti teismo procese naudojantis telekonferencija ar vaizdo konferencija sudarymas. Įstatymų leidėjas turi užtikrinti, kad nebūtų kliūčių šio principo įgyvendinimui. Be to, turi būti garantuojamas pakankamas teismų finansavimas, kad šie turėtų visas technines galimybes naudotis tokio pobūdžio priemonėmis.

Viena iš problemų, skatinančių modernizuoti ir reformuoti civilinį procesą, yra didelis žyminis mokestis¹⁷. Įstatymų leidėjas galėtų numatyti, kad pateikiant ieškinį teismui naudojant elektroninio ryšio priemones, žyminis mokestis yra mažesnis. Ši idėja

¹⁴ GILLES, Peter. Civil justice systems in East and West 2007 plus – fundamental current reform movements and some speculations about civil conflict resolution systems of the future. In *The recent tendencies of development in civil procedure law – between East and West*: International conference to celebrate the 100th anniversary of the birth of prof. Jonas Žėruolis. Vilnius: Justitia, 2007. P. 26-42.

¹⁵ Šis principas įtvirtintas 1966 m. gruodžio 19d. Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto antro straipsnio trečiojoje dalyje (Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3288), 1950 m. lapkričio 4 d. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 ir 13 straipsniuose, Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 straipsnio pirmojoje dalyje, Lietuvos Respublikos teismų įstatymo (Žin., 1994, Nr. 46-851, aktuali 2007 m. gruodžio 21 d. redakcija) 4 ir CPK 5 straipsniuose.

¹⁶ *Cit. op.* 1. P. 141.

¹⁷ *Cit. op.* 1. P. 141.

buvo Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto pirmajame variante, tačiau vėliau šios minties atsisakyta.

Pagal CPK antrąjį straipsnį, vienas iš civilinio proceso tikslų yra kuo greičiau atkurti teisinę taiką tarp šalių. Proceso greitumo ir efektyvumo principų įgyvendinimą padėtų užtikrinti tinkamas bylų paskirstymas teisėjams, kadangi netinkamai skirstant darbo krūvį, ilgėja bylų nagrinėjimo terminai. Šią problemą iš dalies išsprendžia nauja kompiuterizuota „LITEKO“ bylų skirstymo programa, o bylų paskirstymo tvarką reglamentuoja Bylų paskirstymo teisėjams Lietuvos apeliaciniame, apygardų, apygardų administraciniuose ir apylinkių teismuose taisyklės, patvirtintos Teisėjų tarybos 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimu Nr. 13 P – 506¹⁸. Bylų nagrinėjimo trukmė taip pat sutrumpėtų, jei būtų naudojamos vaizdo konferencijos, kadangi tokiu atveju, pavyzdžiui, liudytojui negalint atvykti į teismo posėdį ir apie tai iš anksto tinkamai informavus teisimą, būtų galima suorganizuoti vaizdo arba telekonferenciją.

Kooperavimosi principo įgyvendinimui pasitarnautų taip vadinamų „elektroninių bylų“ laikymas informacinėje sistemoje. Tokiu atveju tiek teisėjas, tiek byloje dalyvaujantys asmenys (taigi, ir advokatai) galėtų bet kuriuo metu iš bet kurios vietos prieiti prie informacijos apie bylą, jos eigą, procesinius veiksmus. Tokioje informacinėje sistemoje galėtų atsispindėti, kokie tolesni veiksmai turėtų būti atliekami, terminai jiems atlikti, ir kas yra atsakingas už tokio veiksmo atlikimą.¹⁹

Vis dėlto bet koks siekis išvelgti ateitį ir prognozuoti informacinių technologijų įtaką yra ypač rizikingas. Nuo personalinių kompiuterių pasirodymo 1970 m. viduryje kompiuterinių technologijų pažanga buvo ypač sparti. Šiandien technologijų kartos skaičiuojamos ne dešimtmečiais ar metais, bet netgi mėnesiais. Dėl šios priežasties IT tapo vienu iš katalizatorių (galbūt dvidešimt pirmame amžiuje svarbiausiu katalizatoriumi) socialiniams, ekonominiams ir politiniams pasikeitimams.²⁰

¹⁸ Skelbiamos Nacionalinės teismų administracijos internetiniame tinklapyje. Prieiga per internetą: <http://www.teismai.lt/savivalda/nutarimai/20040611-241.doc>.

¹⁹ WIDDISON, Robert. Electronic Law Practice: An Exercise in Legal Futurology. In *The Modern Law Review* [interaktyvus]. 1997, March Volume 60, Number 2. [žiūrėta 2008-01-29]. P. 143-163. Prieiga per internetą: < <http://www.blackwell-synergy.com/toc/mlr/60/2>>.

²⁰ WIDDISON, Robert. Electronic Law Practice: An Exercise in Legal Futurology. In *The Modern Law Review* [interaktyvus]. 1997, March Volume 60, Number 2. [žiūrėta 2008-01-29]. P. 143-163. Prieiga per internetą: < <http://www.blackwell-synergy.com/toc/mlr/60/2>>.

II. ATSKIRI INFORMACINIŲ TECHNOLOGIJŲ NAUDOJIMO ŠIUOLAIKINIAME CIVILINIAME PROCESSE KLAUSIMAI

1. PROCESINIŲ DOKUMENTŲ ĮTEIKIMAS NAUDOJANT INFORMACINES TECHNOLOGIJAS

Šiuolaikinis civilinis procesas sunkiai įsivaizduojamas be gausybės procesinių dokumentų. Nuo pirmos iki paskutinės civilinio proceso stadijos bylinėjimasis neapsieina be įvairiausias funkcijas atliekančių procesinių dokumentų: jais išreiškiama byloje dalyvaujančių asmenų ir teismo valia, pozicijos, nuomonės, apsiukeičiama informacija, inicijuojamas, užbaigiamas procesas ar daroma įtaka jo eigai, įgyvendinamos dalyvaujančių byloje asmenų procesinės teisės ir pareigos, ir kt.²¹ Procesinių dokumentų įteikimui ypač daug dėmesio skiria įstatymų leidėjas, nes tinkamas būtent šio instituto nuostatų įgyvendinimas garantuoja ir tinkamą asmens teisės būti išklaustam įgyvendinimą.²²

Procesinių dokumentų įteikimas (kaip ir pateikimas teismui) moderniais būdais, kaip pastebėjo prof. Martin H. Redish, labai panašus į ugnies atradimą – nors ugnis gali suteikti daug naudos visuomenei, bet netinkamas naudojimas gal atnešti ir daug žalos.²³

1.1. Dalyvaujančių byloje asmenų procesiniai dokumentai

1.1.1. Dalyvaujančių byloje asmenų procesinių dokumentų sąvoka

Įstatymų leidėjas nepateikia aiškios procesinių dokumentų sąvokos, tačiau teisės doktrinoje procesiniai dokumentai apibrėžiami kaip materialūs žinių šaltiniai, kuriuose užfiksuota įvairi teisiškai reikšminga ir su civiliniu procesu konkrečioje byloje susijusi informacija.²⁴ Visi procesiniai dokumentai plačiuoju požiūriu atsižvelgiant į juos sukūrusį subjektą gali būti skirstomi į byloje dalyvaujančių asmenų (šalių ir kitų byloje dalyvaujančių asmenų) ir teismo procesinius dokumentus.²⁵

²¹ DRIUKAS, A.; ir VALANČIUS, V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika*: vadovėlis. Vilnius: Teisinės informacijos centras. 2006. P. 389.

²² *Cit. op.* 1. P. 311.

²³ REDISH, Martin. H. Electronic discovery and the litigation matrix. In *Duke Law Journal* [interaktyvus]. 2001, November Volume 51, Number 2. [žiūrėta 2007-09-26]. p. 563. Prieiga per internetą: <<http://www.law.duke.edu/journals/cite.php?51+Duke+L.+J.+561>>.

²⁴ *Cit. op.* 21, p. 391-392.

²⁵ *Cit. op.* 1, p. 303.

Pagal formą procesiniai dokumentai gali būti skirstomi į paprastos rašytinės formos procesinius dokumentus („popierinius“ dokumentus) ir elektroninės formos dokumentus.²⁶

CPK 110 straipsnis pateikia dalyvaujančių byloje asmenų procesinių dokumentų sąvoką: dalyvaujančių byloje asmenų procesiniai dokumentai – tai šių asmenų ieškiniai, priešieškiniai, atsiliepiamai į ieškinius ar priešieškinius, dublikai (ieškovo atsiliepiamai į atsakovo pareikštą atsiliepiamą), triplikai (atsakovo atsiliepiamai į dubliką), atskirieji, apeliaciniai ir kasaciniai skundai bei atsiliepiamai į juos ir kiti dokumentai, kuriuose rašytinio proceso metu pareikšti jų prašymai, reikalavimai, atsikirtimai ar paaiškinimai.

1.1.2. Reikalavimai procesinių dokumentų formai ir turiniui

CPK 111 straipsnio antroje dalyje nustatoma, kokie duomenys turi būti nurodomi dalyvaujančių byloje asmenų procesiniuose dokumentuose. Be kitų duomenų, 111 straipsnio antros dalies antras punktas nurodo, kad asmeniui pageidaujant, jog procesiniai dokumentai būtų įteikti per telekomunikacijų galinį įrenginį, turi būti nurodomas tokio telekomunikacijų galinio įrenginio adresas. Elektroninių ryšių įstatymo trečio straipsnio 57 dalyje pateikiama telekomunikacijų galinio įrenginio sąvoka: tai leidžiantis palaikyti ryšį įrenginys ar jo atitinkama dalis, skirti tiesiogiai ar netiesiogiai bet kokiomis priemonėmis būti prijungti prie viešųjų telekomunikacijų tinklų (t. y. tinklų, visiškai ar iš dalies skirtų viešosioms telekomunikacijų paslaugoms teikti).

Informacinės visuomenės plėtros komitetas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės Elektroninio parašo įdiegimo viešajame administravime parengiamųjų darbų darbo ataskaitoje²⁷ nurodo, kad „terminas „telekomunikacijų galinio įrenginio adresas“ nėra itin tikslus ir tinkamas apibrėžti elektroninės komunikacijos būdus – aiškinant lingvistiškai šis terminas apima telefono ryšio numerius (įskaitant ir tuos, kuriais pasiekiami faksimilinio ryšio įrenginiai), o Interneto kontekste šią sąvoką geriausiai atitiktų IP (Interneto protokolo) numeriai, tuo tarpu populiariausios elektroninio ryšio priemonės – elektroninio pašto adresas šiai sąvokai gali būti priskiriamas tik aiškinant sistemiškai. Šiame kontekste teisinio tikrumo dėlei sąvoką derėtų tikslinti, tačiau bet kuriuo atveju jau dabar įrašyta sąvoka turėtų būti aiškinama kaip apimanti visus ryšio su asmeniu identifikatorius, įskaitant ir elektroninį paštą.“

²⁶ *Cit. op.* 21, p. 394.

²⁷ Informacinės visuomenės plėtros komiteto prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės Elektroninio parašo įdiegimo viešajame administravime parengiamieji darbai. Darbo ataskaita. II etapas (atnaujinta versija) [interaktyvus]. 2002. [Žiūrėta 2007-11-17]. Prieiga per internetą: <[http://www.ivpk.lt/dokumentai/ataskaitos/epdiegimodarbai\(I%20etapas\).doc](http://www.ivpk.lt/dokumentai/ataskaitos/epdiegimodarbai(I%20etapas).doc)>

Atitinkamai CPK pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas numato jau nebe telekomunikacijų galinio įrenginio adreso nurodymą, o elektroninių ryšių tinklų identifikatorių nurodymą. Pagal Elektroninių ryšių įstatymo trečio straipsnio 17 dalį „elektroninių ryšių tinklų identifikatoriai – elektroninių ryšių tinklo taškus, tarp jų ir galinius tinklo taškus, ar prie elektroninių ryšių tinklo prijungtus galinius įrenginius identifikuojančios adresavimo priemonės, kad būtų galima perduoti informaciją į šiuos elektroninių ryšių tinklo taškus ar atitinkamus galinius įrenginius arba identifiuoti informacijos siuntėją“. Kitaip tariant, elektroninių ryšių tinklų identifikatoriai – tai numeriai (pvz., telefono numeris, fakso numeris), vardai (interneto svetainės adresas, pvz., www.teismai.lt) ir adresai (pvz., Internetinio protokolo numeris).²⁸ Taigi visi kompiuteriai turi unikalų adresą, išreiškiamą keturiais sveikaisiais skaitmenimis nuo 0 iki 255 (pvz., 193.219.14.17), arba vardą, kurį sudaro šalies santrumpa ir laisvai pasirenkamas vardas (pvz., www.lrp.lt).²⁹

CPK pakeitimo ir papildymo įstatymo projekte siūloma CPK 111 straipsnio antrąją dalį papildyti nauju trečiuoju punktu ir nustatyti, kad asmuo, pateikdamas procesinį dokumentą teismui, privalomai nurodytų „procesinių dokumentų įteikimo dalyvaujantiame byloje asmeniui būdą, adresą pašto korespondencijos siuntoms, jeigu jis nesutampa su gyvenamosios vietos arba buveinės adresu, pageidavimus dėl procesinių dokumentų įteikimo elektroninių ryšių priemonėmis ir elektroninių ryšių tinklo identifikatorius.“

CPK 111 straipsnio antros dalies šeštasis punktas reikalauja, kad teismui pateikiamas procesinis dokumentas būtų pasirašytas procesinį dokumentą paduodančio asmens. Šioje įstatymo nuostatoje neužsimenama apie galimybę naudoti elektroninį parašą, o tai patvirtina, kad reikia tobulinti informacinių technologijų naudojimo civiliniame procese reglamentavimą. CPK pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas numato, kad šiame kodekso punkte turėtų būti numatyta alternatyva parašui – kitos asmens identifikavimo priemonės, numatytos teisės aktuose. Manytina, kad tokia alternatyva reikalinga, pateikiant teismui elektroninį dokumentą – tuomet asmens identifikavimo priemonė būtų elektroninis parašas (daugiau apie elektroninį parašą – šio darbo II dalies 1.3. skyriuje).

Be to, Lietuvos Respublikos Vyriausybės Strateginio planavimo komitetas 2007 m. spalio 12 dieną svarstė, kaip paspartinti daugiafunkcinių lustinių kortelių naudojimą asmens tapatybės dokumentuose. Posėdyje sutarta, kad jau nuo 2008 metų balandžio 1 d. Lietuvos piliečiams bus išduodamos asmens tapatybės kortelės su lustu ir įdiegtais

²⁸ DOBROVOLSKIS, Feliksas. Interneto adresai – naujos tendencijos. In *Seminaras „Elektroninių ryšių plėtros tendencijos ir reguliuojančios institucijos vaidmuo“*. 2004 m. gruodžio 7 d. [žiūrėta 2007-12-03]. Prieiga per internetą: <http://www.rtt.lt/conferences/files/EC_2004_12_07_Dobrovolskis.pdf>

²⁹ ULEVIČIUS, Liutauras. Internetas: teisinės informacijos paieška. In *Justitia*, Vilnius, 2000, nr. 2, p. 28.

identifikavimo ir elektroninio parašo sertifikatais. Tai leis identifikuoti asmenis elektroninėje erdvėje bei sudarys galimybes kiekvienam piliečiui turėti elektroninio parašo formavimo priemones. Be įprastų asmens tapatybės dokumentui funkcijų, su nauja asmens tapatybės kortele pilietis galės gauti viešąsias elektronines paslaugas, teikti deklaracijas bei pasirašinėti kitus elektroninius dokumentus. Elektroninės asmens tapatybės kortelės (eID) jau plačiai naudojamos tokiose Europos Sąjungos šalyse, kaip Belgija, Suomija, Estija, Ispanija.³⁰

Teismų taryba 2005 m. gegužės 20 d. nutarimu Nr. 13 P – 346 pritarė Lietuvos teismų informacinės sistemos nuostatams³¹, kuriuose nurodoma, jog LITEKO informacinėje sistemoje automatizuotu būdu renkami, kaupiami, sisteminami ir teikiami duomenys, susiję su teismų gautais ir jų veiklai reikalingais dokumentais ir duomenimis, teismų sprendimais, teismų veiklos statistika, taip pat keičiamasi duomenimis su valstybės registrais ir informacinėmis sistemomis. Kol kas, kol teismui procesiniai dokumentai pateikiami popierine forma, duomenis apie gautus procesinius dokumentus tvarko teismo darbuotojai. Manytina, kad pradėjus teikti teismui elektroninius dokumentus, teismo darbuotojams sumažėtų darbo, kadangi visi duomenys būtų kaupiami automatiškai.

1.1.3. Procesinių dokumentų pateikimo teismui būdai

CPK 111 str. pirmoje dalyje nurodoma, jog dalyvaujantys byloje asmenys teismui procesinius dokumentus pateikia raštu. Šiuo metu kodeksas nenurodo, kad dalyvaujantys byloje asmenys gali pateikti dokumentus kitais būdais, pavyzdžiui, panaudojant informacines technologijas, tačiau Lietuvos Respublikos civilinio kodekso³² (toliau – CK) 1.73 straipsnio antroje dalyje rašytinės formos dokumentas prilyginamas šalių pasirašytiems dokumentams, perduotiems telegrafinio, faksimilinio ryšio ar kitokiais telekomunikacijų galiniais įrenginiais, jeigu yra užtikrinta teksto apsauga ir galima identifikuoti parašą (CK 1.73 str. 2 d.). Pažymėtina, kad CPK pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas numato pakeisti dabar galiojančio CPK 111 straipsnį ir jo pirmoje dalyje nurodyti, kad procesiniai dokumentai teismui pateikiami raštu, o pateikimo elektroninių ryšių priemonėmis tvarką iki 2009 m. sausio 1 d. nustato Vyriausybė ar jos įgaliota institucija.

³⁰ Informacinės visuomenės plėtros komitetas *Aktualijos: diegiamos elektroninės asmens tapatybės kortelės* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007 10 13]. Prieiga per internetą: <<http://www.ivpk.lt/main-aktual.php?cat=61&n=194>>

³¹ Lietuvos teismų informacinės sistemos nuostatai, patvirtinti Teismų tarybos 2005 m. gegužės 20 d. nutarimu Nr. 13 P – 346, prieiga per internetą <www.teismai.lt/savivalda/nutarimai/20050520-346.doc>

³² Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262. Aktualu 2007 m. birželio 12 d. redakcija.

Teisės doktrinoje yra nuomonių, kad procesinius dokumentus pateikti teismui elektroniniu būdu nėra įmanoma.³³ Ieškovui pateikus ieškinį elektroniniu būdu, iškyla kelios problemos.

Pirma, gavęs tokį ieškinį, teismas pats turės jį atspausdinti ir paštu siųsti tokį procesinį dokumentą Gyventojų registro tarnyboje prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos nurodytu atsakovo ar trečiųjų asmenų adresu. Tačiau pareiga pateikti atitinkamą skaičių procesinių dokumentų, kurie bus siunčiami byloje dalyvaujantiems asmenims, tenka dokumentą pateikiančiam asmeniui, o ne teismui, taigi tektų keisti ir įstatyminių reguliavimų. Pavyzdžiui, Estijos Respublikos civilinio proceso kodekso §56(3) nustato, kad elektroninis dokumentas, perduotas teismui ar paruoštas teismo, laikomas byloje atspausdintas kartu su duomenimis apie asmenį, jį paruošusį ir atspausdinusį, taip pat apie dokumento rengimo ir atspausdinimo laiką. Elektroninis dokumentas taip pat gali būti įtrauktas į bylą skaitmeniniu formatu, jei gali būti garantuota, kad dokumento kopija bus įrašyta į teismo informacinę sistemą, kol trunka procesas. Pateikus teismui elektroninį dokumentą, jei yra preziumuojama, kad kita šalis ar byloje dalyvaujantis asmuo negalės priimti elektroninio dokumento ar jo atsispausdinti, procesinį dokumentą pateikiančiam asmeniui yra nustatyta pareiga atnešti teismui spausdintas kopijas. Taigi ši problema Estijoje yra išspręsta, tačiau diskutuotina, ar tai pats geriausias sprendimas, užtikrinant proceso operatyvumo principą.

Tokio pobūdžio problemų kyla ir Australijoje, kur dalis teismų pripažįsta elektroninį procesinių dokumentų pateikimą. Tai iš esmės panaikina būtinybę asmeniui fiziškai atvykti į teismą vien tam, kad pateiktų dokumentus. Toks asmuo siunčia dokumentus teismui internetu, tuomet gauna elektroninį patvirtinimą, kad dokumentas gautas. Tačiau procesinių dokumentų persiuntimas kitai šaliai tokiu atveju yra probleminis, kadangi dauguma žmonių vis dar neturi internetinio ryšio, taigi jiems negalima išsiųsti procesinių dokumentų internetu, todėl reikia siųsti popierines dokumentų kopijas.³⁴

Antra, ieškovui net ir nurodžius atsakovo elektroninių ryšių identifikatorių, teismas negali būti tikras, kad atsakovas tikrai turi galimybę ir yra pasiruošęs priimti procesinį dokumentą elektroniniu būdu. Byloje dalyvaujantis asmuo turi išreikšti savo nuomonę apie tokią galimybę. Įstatymai nenurodo, koku būdu asmuo tai turi padaryti – raštu ar

³³ Puz., VAITKEVIČIENĖ, Rita. Elektroninių duomenų naudojimo civiliniame procese galimybės. *Justitia*, 2005, nr. 4 (58). p. 22-39.

³⁴ GERMAN, Pauline. *Electronic litigation systems – a comparison of security issues between web-based litigation and traditional paper based methods*. In *eLaw Journal* [interaktyvus]. 2006, Nr. 2 [žiūrėta 2007 m. rugsėjo 27 d.], p. 254-268. Prieiga per internetą: <https://elaw.murdoch.edu.au/issues/2006/2/elaw_Electronic%20litigation%20systems_191006doc.pdf>.

žodžiu, tačiau logiška, kad teismas, gavęs ieškinį, dar neturės tokios nuomonės nei iš atsakovo, nei iš trečiųjų asmenų (nebent ieškovas gautų rašytinį sutikimą iš kitos šalies, bet tai nėra realu)³⁵.

Trečia, elektroniniu būdu pateiktas dokumentas pasirašomas elektroniniu parašu. Atspausdinus tokį dokumentą jokių elektroninio parašo ženklų nebelieka, todėl dokumentas lieka nepasirašytas ir neatitinka CPK 111 straipsnyje nustatytų reikalavimų procesiniams dokumentams. Šiuo atveju problemą būtų galima spręsti teismui patvirtinant, kad dokumentas pateiktas elektronine forma ir pasirašytas elektroniniu parašu. Tam taip pat reikalingi civilinio proceso teisės aktų pakeitimai, nustatant teismui teisę tvirtinti elektroninių dokumentų popierines versijas ir suteikiant tokiems patvirtintiems dokumentams teisinę galią.

Teismų taryba 2006 m. gegužės 10 d. nutarimu Nr. 13 P – 462 pritarė Lietuvos teismų informacinės sistemos (LITEKO) vystymo planui³⁶, kuriame nurodė, jog duomenų mainams gali būti naudojamas tiek Informacinės visuomenės plėtros komiteto sukurtas mainų modulis, tiek elektroninio pašto programos, tiek kitos elektroninių ryšių technologijos (pvz., SMS pranešimų arba faksimilinių pranešimų generavimas, kai gavėjas juos užsako, ir pan.). Elektroninis paštas, SMS pranešimai ir faksimiliniai pranešimai naudojami kaip papildomos „priminimo“ arba kaip pagrindinės informavimo priemonės (priklausomai nuo perduodamos informacijos pobūdžio ir apimties). Plane taip pat nurodoma, jog turėtų būti sudaromos galimybės išorės vartotojui pateikti procesinius dokumentus naudojant procesinių dokumentų (ieškinių, skundų, prašymų, pareiškimų ir pan.) šablonų duomenų bazę. Ši bazė turėtų turėti išplėtimo (papildymo) galimybę. Šablonai būtų ypatingi tuo, kad pateikus procesinį dokumentą naudojant šabloną, LITEKO automatiškai jį atpažintų ir būtų sudaromos sąlygos perkelti pateiktame dokumente nurodytus duomenis į LITEKO dokumento arba bylos statistinės apskaitos kortelę. Šiuo atveju būtų reikalaujama, kad vartotojas pasirašytų saugiu elektroniniu parašu, patvirtintu kvalifikuotu sertifikatu.

Kalbant apie procesinių dokumentų pateikimą teismui naudojant informacines technologijas, pažymėtina, jog ne visose net ir pažangiose Europos valstybėse galima tai padaryti nenuvykstant į teismą. Vis dėlto kai kuriose valstybėse tai yra įmanoma. Pavyzdžiui, Vokietijoje ieškinį galima paduoti faksu; faksogramoje turi būti šalies parašas, o jeigu šaliai atstovauja advokatas, tai advokato parašas. Turi būti suprantamai

³⁵ Šiuo atveju galima siūlyti Gyventojų registro tarnyboje įtraukti ir asmenų elektroninių ryšių identifikatorius.

³⁶ Lietuvos teismų informacinės sistemos (LITEKO) vystymo planas, patvirtintas Teismų tarybos 2006 m. gegužės 10 d. nutarimu Nr. 13P-462, prieiga per internetą: <<http://www.teismai.lt/savivalda/nutarimai/20060510-462.doc>>.

nurodyta, kas pasirašė ieškinio originalą. Taip pat Vokietijoje ieškinį galima pareikšti ir kaip elektroninį dokumentą (elektroniniu paštu), jeigu dokumentas pagal Parašų įstatymą (vok. – *Signaturgesetz*) yra su kvalifikuotu elektroniniu parašu, ir jeigu žemės vyriausybė (vok. – *Landesregierung*) arba žemės justicijos administracija (vok. – *Landesjustizverwaltung*), kurioje yra atitinkamas teismas, yra leidusi pateikti elektroninį dokumentą.³⁷

Tuo tarpu Ispanijoje įstatymas numato galimybę į teismus kreiptis elektroniniu, informacijos arba telematiniu būdu visada, kai yra pakankamos techninės priemonės, suteikiančios galimybę išsiųsti ir kokybiškai gauti raštus bei dokumentus, užtikrinti ryšio autentiškumą ir perdavimo bei gavimo fakto konstatavimą, nurodant datą, kada tai buvo atlikta. Tačiau teismai neturi būtinų techninių priemonių, kad būtų galima pasinaudoti tokia galimybe.³⁸

Austrijoje pateikus ieškinį teismui faksu arba elektroniniu paštu, reikia tikėtis, jog teismas paprašys kai ką pataisyti. Elektroniniu būdu galima pateikti ieškinius uždaroje elektroninės teisinės komunikacijos sistemoje, kur reikia tik prisiregistruoti (tikslinga esant daugybei ieškinių, teikiamų Austrijos teismams).³⁹

1.1.4. Originalo problema ir priedų pateikimas teismui

Dabar galiojančio CPK 113 straipsnis nustato, kad dalyvaujantys byloje asmenys teismui pateikia procesinių dokumentų originalus. Be to, teismui pateikiama tiek procesinių dokumentų nuorašų, kad po vieną tektų priešingai šaliai ir tretiesiems asmenims, išskyrus CPK numatytus atvejus. Vietoj procesinio dokumento nuorašų gali būti pateikti keli procesinio dokumento egzemplioriai. Pažymėtina, kad pateikiant teismui procesinius dokumentus ar jų priedus elektronine forma, reikalavimas pateikti kelis nuorašus, kelias kopijas ar kelis egzempliorius netektų prasmės, todėl pateikiant procesinius dokumentus ir jų priedus teismui elektroninio ryšio priemonėmis šiam reikalavimui pagal CPK pakeitimo ir papildymo įstatymo projektą daroma išimtis.

Kalbant apie reikalavimą pateikti procesinių dokumentų originalus, reikia atkreipti dėmesį į tai, kad pagal UNCITRAL Elektroninės komercijos pavyzdinio įstatymo 8 straipsnį originalu pripažįstamas duomenų pranešimas, kai yra patikimas informacijos vientisumo (nepakeičiamumo) užtikrinimas nuo tada, kai jis pirmą kartą sukurtas galutine

³⁷ Europos komisija *Europos teisminis tinklas. Ieškinio perdavimas teismui. Vokietija*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-12-01]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/civiljustice/case_to_court/case_to_court_ger_lt.htm.

³⁸ Europos komisija *Europos teisminis tinklas. Ieškinio perdavimas teismui. Ispanija*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-12-01]. Prieiga per internetą < http://ec.europa.eu/civiljustice/case_to_court/case_to_court_spa_lt.htm >.

³⁹ Europos komisija *Europos teisminis tinklas. Ieškinio perdavimas teismui. Austrija*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-12-01]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/civiljustice/case_to_court/case_to_court_aus_lt.htm>.

forma kaip duomenų pranešimas arba kitkas, ir kad būtų įmanoma pademonstruoti jame esamą informaciją. Manytina, kad tokiu būdu interpretuotinas ir elektroninio dokumento originalas (t.y., svarbu, kad būtų užtikrintas teksto integralumas – tam puikiai galėtų pasitarnauti elektroninis parašas), nesusiejant dokumento originalo vien su popierine jo forma.⁴⁰

Estijos Respublikos CPK numato pareigą byloje dalyvaujantiems asmenims pateikti elektronines dokumentų kopijas, jei tai yra įmanoma. Lietuvoje tokios nuostatos teisės aktuose nėra, nors praktikoje teismai yra linkę priimti procesinių dokumentų elektroninį variantą.

CPK 114 straipsnis reglamentuoja procesinių dokumentų priedų pateikimo teismui formą. Dalyvaujantis byloje asmuo, kuris procesinio dokumento turinį pagrindžia rašytiniais įrodymais, prideda jų originalus arba nuorašus, patvirtintus teismo, notaro, byloje dalyvaujančio advokato ar dokumentą išdavusio (gavusio) asmens. Tokia įstatymo nuostata užkerta kelią pateikti rašytinius įrodymus teismui elektronine forma, nebent būtų visiškai įdiegtas ir įgyvendintas elektroninis notarizavimas⁴¹.

Beje, CPK pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas siūlo keisti ir šią nuostatą, ir CPK 114 straipsnio pirmojoje dalyje nurodyti, kad teismui galima pateikti rašytinių įrodymų elektronines kopijas, tačiau elektroninius duomenis teismui reikia pateikti tokia forma, kuri prieinama juos pateikiančiai šaliai ir atitinka teismo technines galimybes tinkamai atkurti elektroninius duomenis. Šiuo atveju kyla klausimas, kaip turėtų elgtis teismas, jei byloje dalyvaujantis asmuo pateiks teismui elektroninius duomenis tokia forma, kuri neatitinka teismo techninių galimybių tinkamai atkurti elektroninius duomenis. Manytina, kad teismas turės pareikalauti, kad asmuo pateiktų minėtus duomenis prieinama forma, o to nepadarius – vadovautis kitais įrodymais.

CPK 114 straipsnio antra dalis nurodo, kad teismas savo iniciatyva ar dalyvaujančio byloje asmens prašymu gali pareikalauti pateikti dokumentų originalus. Dalyvaujančio byloje asmens prašymas pateikti dokumentų originalus turi būti pateikiamas ieškinyje, priešieškinyje, atsiliepime į pareikštą ieškinį arba kituose dalyvaujančių byloje asmenų procesiniuose dokumentuose. Vėliau tokį prašymą dalyvaujantys byloje asmenys gali

⁴⁰ Informacinės visuomenės plėtros komiteto prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės Elektroninio parašo įdiegimo viešajame administravime parengiamieji darbai. Darbo ataskaita. II etapas (atnaujinta versija) [interaktyvus]. 2002. [Žiūrėta 2007-11-17]. Prieiga per internetą: <[http://www.ivpk.lt/dokumentai/ataskaitos/epdiegimodarbai\(I%20etapas\).doc](http://www.ivpk.lt/dokumentai/ataskaitos/epdiegimodarbai(I%20etapas).doc)>.

⁴¹ Deja kol kas neskubama prilyginti pasirašyto elektroninio dokumento notarinei formai, kadangi UNCITRAL Pavyzdinio elektroninės komercijos įstatymo priėmimo vadove (63 ir 80 paragrafai) nurodoma, kad toks įstatymas neturėtų būti taikomas tokioms teisės sritims, kur nustatyti registravimo ar notarinių veiksmų atlikimo reikalavimai, nes jo nuostatos gali būti nesuderinamos su būtinumu apsaugoti šalis ar išpėti jas dėl tam tikrų pavojų.

pateikti, jeigu priežastis, dėl kurių prašymas nebuvo pateiktas anksčiau, teismas pripažįsta svarbiomis, arba jeigu tokio prašymo patenkinimas neužvilkins bylos išnagrinėjimo. Tais atvejais, kai su procesinio dokumento turiniu susijusi tik dalis dokumento, teismui gali būti pateikiamos atitinkamos dokumentų dalys (išrašai, ištraukos). CPK pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas papildė šią dalį ir nurodo, kad teismas gali pareikalauti pateikti elektroninių duomenų pirminę laikmeną, kai yra techninės galimybės ją pateikti ir teismas arba ekspertai, jeigu byloje skiriama ekspertizė, turės technines galimybes atkurti joje įrašytus elektroninius duomenis. Laikmena – tai atmintinė duomenims ir programoms laikyti, pavyzdžiui, diskas, diskelis. Reikia nepamiršti, kad kompiuterio atminties įrenginys (angl. *Winchester*), mikroschemos (angl. *chip*), disketės ir diskai yra specifinės informacijos laikmenos, darbas su kuriomis (įrašymas, taisymas, keitimas) yra savitas.⁴²

1.2. Teismo procesiniai dokumentai

1.2.1. Teismo procesinių dokumentų sąvoka

Teismo procesinių dokumentų sąvoka pateikiama CPK 116 straipsnyje. Teismo procesiniai dokumentai (sprendimai, įsakymai, nutartys, nutarimai, rezoliucijos, teismo posėdžio protokolai, šaukimai ir pranešimai) – tai vykstant procesui teismo priimti dokumentai ir atlikti bei nustatyta tvarka raštu įforminti teismo procesiniai veiksmai.

CPK 121 straipsnis nustato pareigą dalyvaujantiems byloje asmenims nedelsiant informuoti teismą ir kitus byloje dalyvaujančius asmenis apie kiekvieną procesinių dokumentų įteikimo vietos pasikeitimą. Jeigu dalyvaujantys byloje asmenys nesilaiko šios pareigos, procesiniai dokumentai siunčiami paskutiniu teismui žinomą adresu ir yra laikomi įteiktais. Be abejo, kadangi CPK pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas numato, kad byloje dalyvaujantys asmenys, pateikdami teismui procesinius dokumentus, turi nurodyti elektroninių ryšių identifikatorių, tai ir šiame straipsnyje numatomas pakeitimas – dalyvaujantys byloje asmenys privalės nedelsdami informuoti teismą ir kitus byloje dalyvaujančius asmenis apie kiekvieną procesinių dokumentų įteikimo būdo, adreso pašto korespondencijos siuntoms ir elektroninių ryšių tinklo identifikatoriaus pasikeitimą.

1.2.2. Pagrindiniai teismo procesinių dokumentų įteikimo būdai

CPK 117 straipsnis nurodo teismo procesinių dokumentų įteikimo būdus. Pagal šį straipsnį galima išskirti tokius teismo procesinių dokumentų įteikimo būdus: registruotu paštu, per antstolius, per kurjerius, kitais CPK nurodytais būdais, o įstatymų ir kitų teisės

⁴² BURDA, Ryšardas; ir GUDMONAS, Simonas. Modernios technologijos – modernūs nusikaltimai. In *Justitia*, 1998, nr. 4, p. 10-11.

aktų nustatytais atvejais – telekomunikacijų galiniais įrenginiais. CPK 117 straipsnio pirmoje dalyje taip pat nurodoma, kad procesinius dokumentus įteikti per telekomunikacijų galinius įrenginius galima dalyvaujančio byloje asmens sutikimu. CPK pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas numato papildyti 117 straipsnio pirmąją dalį, ir nurodyti, kad advokatams, antstoliams, notarams, valstybės ir savivaldybių įmonėms, įstaigoms ir organizacijoms, taip pat kitiems asmenims, kuriems teisės aktai ar su teismų informacinės sistemos valdytoju sudaryta sutartis nustato pareigą priimti procesinius dokumentus elektroninių ryšių priemonėmis, teismas procesinius dokumentus įteikia elektroninių ryšių priemonėmis. Kitiems asmenims teismas procesinius dokumentus gali įteikti elektroninių ryšių priemonėmis, jeigu žinomas gavėjo elektroninių ryšių tinklo identifikatorius. Numatyta, jog procesinių dokumentų įteikimo elektroninių ryšių priemonėmis tvarką turi nustatyti Vyriausybė ar jos įgaliota institucija.

Pažymėtina, kad nei dabar galiojantis CPK, nei CPK pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas neteikia išskirtinio dėmesio procesinių dokumentų įteikimo naudojant informacines technologijas klausimams. Tai nėra pažangu, kadangi naudoti informacines technologijas įvairiose gyvenimo srityse darosi vis įprasčiau, o įstatymų leidėjo teisės aktai neturėtų atsilikti nuo visuomenės raidos. Kitaip yra Estijoje, kur įstatymų leidėjas skiria ypatingai daug dėmesio šiuolaikinėms technologijoms ir jų panaudojimo civiliniame procese galimybėms. Procesinių dokumentų įteikimo naudojant informacines technologijas klausimams Estijos Respublikos CPK skirtas atskiras straipsnis, kuriame reglamentuojama, kokiais atvejais ir kada turi būti siunčiami procesiniai dokumentai elektroninėmis priemonėmis (faksu, elektroniniu paštu), taip pat patvirtinimo apie gavimą būdai.

Lietuvos Respublikos CPK 133 straipsnis nustato, kad dalyvaujantiems byloje asmenims teismo šaukimais ar pranešimais pranešama apie teismo posėdžio ar atskirų procesinių veiksmų atlikimo laiką ir vietą. Dalyvaujančiam byloje asmeniui tinkamai įteikus teismo šaukimą, apie kitus teismo posėdžius pranešama pranešimais. Teismo šaukimais taip pat šaukiami į teismą liudytojai, vertėjai ir ekspertai. 133 straipsnio trečia dalis nustato, kad rašytinio proceso atveju teismas apie procesinių dokumentų priėmimo laiką ir vietą dalyvaujančius byloje asmenis informuoja pranešimais, išskyrus atvejus, kai CPK nenumato tokio informavimo.

Teismų taryba 2005 m. rugsėjo 9 d. nutarimu Nr. 13 P-380⁴³ sudarė darbo grupę „Dėl teismo šaukimų ir kitų procesinių dokumentų įteikimo tvarkos tobulinimo“, kuri

⁴³ Teismų tarybos 2005 m. rugsėjo 9 d. nutarimas Nr. 13 P-380 „Dėl darbo grupės sudarymo dėl teismo šaukimų ir kitų procesinių dokumentų įteikimo tvarkos tobulinimo“, prieiga per internetą: <<http://www.teismai.lt/savivalda/nutarimai/20050909-380.doc>>

atliko problemų, susijusių su teismo šaukimų ir kitų procesinių dokumentų įteikimu, ir galimų šių problemų sprendimo variantų analizę ir jos pagrindu parengė pasiūlymus⁴⁴ dėl procesinių dokumentų įteikimo tvarkos tobulinimo. Gerinant pašto ir kurjerių paslaugas teikiančių įmonių grįžtamąjį ryšį, darbo grupė pasiūlė diegti įvairias priemones, kurios užtikrintų, kad teismams operatyviai būtų pateikiama informacija apie procesinių dokumentų įteikimo būklę, neįteikimo priežastis ir pan. Tokios priemonės galėtų apimti informacijos ir elektroninių ryšių technologijas.

Analizuodama įvairias teismo procesinių dokumentų siuntų administravimo tobulinimo galimybes, darbo grupė pasiūlė naudotis paslaugų kompleksais, apimančiais informacijos parengimą, skaitmeninį spausdinimą, įdėjimą į vokus, išsiuntimą ir įteikimą. Tokiu atveju teismai galėtų minėtas kompleksines paslaugas teikiančioms įmonėms duomenis, kurie turi būti atspausdinti dokumentų šablonuose ir išsiųsti, perduoti paketiniu režimu informacijos ir elektroninių ryšių technologijomis ar įrašytus į duomenų laikmenas (CD ir kt.), o visą galutinį laiško parengimo ir išsiuntimo procesą – duomenų perkėlimą į šablona, skaitmeninį atspausdinimą, įdėjimą į vokus bei išsiuntimą – administruotų įmonės, teikiančios minėtus paslaugų kompleksus. Naudojantis šiais paslaugų kompleksais būtų taupomas teismo darbuotojų darbo laikas, siuntos administruojamos elektroniniu būdu, operatyviau ir tiksliau, galėtų būti užtikrinamas tikslesnis siuntų adresavimas, būtų įmanoma elektroniniu būdu gauti grįžtamąją informaciją apie siuntos išsiuntimą. Nurodytais informacijos parengimo, skaitmeninio spausdinimo, įdėjimo į vokus, išsiuntimo ir įteikimo paslaugų kompleksais jau naudojasi Valstybinė mokesčių inspekcija, Nacionalinė mokėjimų agentūra, telekomunikacijos paslaugų bendrovės, bankai, draudimo įmonės, komunalinių paslaugų teikėjai ir kt.

Pagal teismų pateiktus duomenis darbo grupė nustatė, kad vidutiniai teismo šaukimų ir kitų procesinių dokumentų, rengiamų šablonų pagrindu, srautai yra apie 4500 vienetų per vieną darbo dieną. Tokie siuntų srautai, net įvertinant galimybę, kad šie srautai gali mažėti dėl procesinių dokumentų įteikimo elektroninėmis priemonėmis, dėl teismo kurjerių tarnybų veiklos ir pan., yra pakankami, kad perėjus prie minėtų paslaugų komplekso naudojimo galima būtų tikėtis pozityvaus ekonominio efekto.

Centralizuotas elektroninis procesinių dokumentų duomenų administravimas, perdavimas išorės subjektams ir elektroninis grįžtamasis ryšys gali tapti įmanomi vystant

⁴⁴ Teismų tarybos 2005 m. rugsėjo 9 d. nutarimu nr. 13 P-380 sudarytos darbo grupės „Dėl teismo šaukimų ir kitų procesinių dokumentų įteikimo tvarkos tobulinimo“ išvados, patvirtintos Teisėjų tarybos 2006 m. rugsėjo 15 d. nutarimu Nr. 13 P-530 „Dėl pritarimo darbo grupės išvadoms“. Prieiga per internetą: <<http://www.teismai.lt/savivalda/nutarimai/20060915-530.doc>>

teismų informacinę sistemą LITEKO ir joje įdiegus elektroninę dokumentų ir bylų valdymo sistemą (plačiau - šio darbo II dalies 5 skyriuje).

Be to, Teismų tarybos sudaryta darbo grupė „Dėl teismo šaukimų ir kitų procesinių dokumentų įteikimo tvarkos tobulinimo“ pasiūlė tobulinant teismų informacinę sistemą sudaryti sąlygas procesinių dokumentų, rengiamų šablonų pagrindu, duomenis centralizuotai kaupti iš visų Lietuvos teismų ir šiuos duomenis perduoti paketiniu režimu informacijos parengimo, skaitmeninio spausdinimo, įdėjimo į vokus, išsiuntimo ir siuntų įteikimo paslaugas teikiančioms įmonėms, o po to, kai šie LITEKO parengiamieji darbai bus atlikti, pavesti Nacionalinei teismų administracijai skelbti centralizuotą šablonų pagrindu rengiamų procesinių dokumentų informacijos parengimo, skaitmeninio spausdinimo, įdėjimo į vokus, išsiuntimo ir siuntų įteikimo paslaugų viešojo pirkimo konkursą.

Procesinių dokumentų įteikimo tvarkos patobulinimai, įdiegiant procesinių dokumentų įteikimo elektroninėmis priemonėmis sistemą, duotų apčiuopiamą ekonominę naudą. Pavyzdžiui, pagal Austrijos federalinės teisingumo ministerijos pateikiamus duomenis, įdiegus procesinių dokumentų įteikimo elektroninėmis priemonėmis sistemą, Austrijos federalinis biudžetas kasmet sutaupo apie 4 mln. eurų.

Beje, Lietuvos teismų informacinės sistemos (LITEKO) vystymo plane nurodoma, jog paruošus procesinį dokumentą išoriniam vartotojui, jis būtų padedamas į tam skirtą vietą serveryje, o vartotojui būtų nusiunčiama žinutė elektroniniu paštu, SMS pranešimas arba faksimilinis pranešimas. Turi būti sudarytos techninės sąlygos priklausomai nuo perduodamos informacijos pobūdžio ir apimties elektroniniu paštu, SMS pranešimu arba faksimiliniu pranešimu nusiųsti ne tik informaciją apie naujus LITEKO duomenis, kurie išorės vartotojui prieinami specialiaame serveryje, bet taip pat kartu tokiomis priemonėmis išorės vartotojui nusiųsti procesinio dokumento turinį sudarančią informaciją (pavyzdžiui, pranešimą apie teismo posėdžio laiką ir vietą).

Suomijoje teismo šaukimų ir kitų procesinių dokumentų įteikimas elektroninėmis priemonėmis kol kas įmanomas tik bylas nagrinėjant supaprastinto (sumarinio) proceso tvarka, bet ir tai vargu ar įmanoma tokią procedūrą vadinti labai modernia. Kaip pažymi S.Laukkanen⁴⁵, skolų išieškojimo agentūros gali kreiptis į Teisingumo ministeriją su prašymu, kad jiems šaukimai į teismą ir kiti procesiniai dokumentai būtų siunčiami naudojant elektronines priemones. Tokiose bylose teismas įteikia teismo šaukimus atsakovams elektroniniu paštu. Taip yra, nes Teisingumo ministerija sudarė sutartį su

⁴⁵ LAUKKANEN, Sakari. Last trends in the Finnish civil procedure and judicial administration. In *The recent tendencies of development in civil procedure law – between East and West*: International conference to celebrate the 100th anniversary of the birth of prof. Jonas Žėruolis. Vilnius: Justitia, 2007. P. 74.

Suomijos pašto bendrove, todėl teismai gali siųsti dokumentus naudodamiesi šios bendrovės teikiamomis elektroninio pašto paslaugomis. Elektroninės formos šaukimai keliauja iš teismo į pašto skyrių, esantį arčiausiai atsakovo namų, kur atspausdinama popierinė šaukimo versija ir pristatoma atsakovui paprastu paštu. Daugeliu atveju atsakovai neatsako, o tai reiškia, kad jie neprieštaruoja procesiniuose dokumentuose išdėstytoms pozicijoms. Netgi šiose supaprastinto proceso bylose teismas turi surašyti sprendimą (įsakymą sumokėti skolą) popierine forma, nes ieškovui jo reikia vykdymo procese, tuo tarpu skolų išieškojimo agentūros informaciją apie priimtą sprendimą gauna elektroniniu būdu. Nuo 2004 metų Suomijoje taip pat veikia informacinė sistema „SANTRA“, skirta didelėms skolų išieškojimo agentūroms, turinčioms tūkstančius bylų, nagrinėjamų supaprastinto proceso tvarka, tačiau visiškai nepalanki tiems, kurie turi mažai tokių bylų. 2006 metais Teisingumo ministerijos sudaryta darbo grupė siūlo pakeitimus šioje srityje, tikėdamasi, kad greitai dokumentų pateikimas teismui sumariniame procese bus panašus į elektroninės bankininkystės ar internetinių parduotuvių sistemas. Šiuo metu ši sistema Suomijoje yra kuriama.

1.2.3. Patvirtinimo apie įteiktą procesinį dokumentą ir atsisakymo priimti klausimai

CPK 124 straipsnis reglamentuoja teismo šaukimo, pranešimo ir kito procesinio dokumento įteikimo patvirtinimą. Teismo šaukimas ir ieškinio (pareiškimo, skundo, atsiliepimo į pareikštą ieškinį, dubliko) nuorašas adresatui yra įteikiamas pasirašytinai. Kai teismo šaukimą ar ieškinio nuorašą įteikia paštas, teismo kurjeris ar antstolis, adresatas pasirašo teisingumo ministro nustatytos formos pažymoje, kurios viena dalis lieka adresatui, o kita su parašu bei nurodyta įteikimo data gražinama teismui. Kai teismo šaukimas ar ieškinio nuorašas įteikiamas ne pačiam adresatui, jį priėmęs asmuo privalo pažymoje įrašyti savo vardą, pavardę, taip pat savo ryšį su adresatu arba einamas pareigas. Dabar galiojantis CPK numato, jog jeigu teismo šaukimas ar ieškinio nuorašas įteikiamas telekomunikacijų galiniais įrenginiais, apie įteikimą patvirtinama įstatymų ar kitų teisės aktų nustatyta tvarka. Tuo tarpu CPK pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas modernizuoja šią įstatymo nuostatą ir nurodo: „Kai teismo šaukimas ar ieškinio (pareiškimo, skundo, atsiliepimo į ieškinį, dubliko ar kito paruošiamojo dokumento, į kurią priešinga šalis turi atsiliepti), apeliacinio (atskirojo) skundo, kasacinio skundo kopija įteikiama elektroninių ryšių priemonėmis, gavėjas per teismo nustatytą terminą privalo patvirtinti, kad atitinkamą procesinį dokumentą gavo. Šis patvirtinimas turi būti įvykdytas tokiu būdu, kuris patikimai identifikuoja patvirtinimą teikiantį asmenį. Gavėjo patvirtinimas nereikalingas, kai procesiniai dokumentai įteikiami asmeniui, kurio

identifikuojančius duomenis pateikia teismų informacinė sistema, taip pat elektroninių ryšių priemonėmis įteikiant šioje dalyje nenurodytus procesinius dokumentus.“ Pažymėtina, kad pagal CPK pakeitimo ir papildymo įstatymo projektą įteikiant dalyvaujančiam byloje asmeniui procesinį dokumentą elektroninių ryšių priemonėmis, procesinio dokumento įteikimo dalyvaujančiam byloje asmeniui momentu bus laikomas jo išsiuntimo dalyvaujančiam byloje asmeniui momentas.

Atsisakymas priimti šaukimą ar ieškinio nuorašą arba pasirašyti apie jų gavimą pažymoje prilyginamas jų įteikimui, išskyrus atvejus, kai įteikiama CPK 117 straipsnio antroje dalyje numatytu būdu. Žymą apie atsisakymą priimti šaukimą ar ieškinio nuorašą ir atsisakymo priežastis padaro įteikiantis asmuo. Kai šaukimai, ieškinio nuorašai įteikiami telekomunikacijų galiniais įrenginiais, laikoma, kad asmuo atsisakė priimti šiuos procesinius dokumentus, jeigu per tris dienas nuo įteikimo dienos nepasirašo elektroniniu parašu nustatytos formos pažymos arba kitokia forma nepatvirtina, kad dokumentai jam yra įteikti. Šios nuostatos taip pat taikomos, kai atsisakoma priimti kitus procesinius dokumentus.

Pranešimai ir kiti procesiniai dokumentai CPK nustatytais būdais ir tvarka įteikiami be gražintinos teismui pažymos apie jų įteikimą adresatui. Apie pranešimo, kito procesinio dokumento įteikimą adresatui pašto darbuotojai, antstoliai ar kurjeriai pažymi atitinkamose knygoose, nurodydami adresatą, procesinio dokumento įteikimo datą, procesinį dokumentą priėmusį asmenį ir jo ryšį su adresatu arba einamas pareigas, jeigu įteikiama ne pačiam adresatui.

1.2.4. Procesinių dokumentų įteikimas viešo paskelbimo būdu

CPK 130 straipsnis reglamentuoja procesinių dokumentų įteikimą viešo paskelbimo būdu. Jeigu adresato gyvenamoji ir darbo vietos yra nežinomos ir jeigu CPK nustatyta tvarka nėra galimybės paskirti kuratoriaus arba kai byloje yra daugiau kaip dešimt dalyvaujančių byloje asmenų ir nėra galimybės įteikti procesinių dokumentų CPK 120 straipsnyje nustatyta tvarka, teismas gali įteikti procesinius dokumentus viešo paskelbimo spaudoje būdu. Taip gali būti įteikiami ieškinio nuorašas atsakovui, teismo šaukimai, pranešimai ir kiti procesiniai dokumentai dalyvaujantiems byloje asmenims. Šio straipsnio pirmoje dalyje numatytu būdu procesiniai dokumentai gali būti įteikti juridiniam asmeniui, jeigu jų nebuvo galima įteikti CPK XI skyriaus antrame skirsnyje nustatyta tvarka. Procesiniai dokumentai viešo paskelbimo spaudoje būdu įteikiami prašančios šalies lėšomis. 130 straipsnio pirmoje dalyje nurodytu būdu procesiniai dokumentai įteikiami paskelbiant vietos laikraštyje (jeigu toks yra) ir viename iš pagrindinių Lietuvos Respublikos

dienraščių pranešimą, kuriame turi būti nurodoma: 1) teismas; 2) procesinio dokumento pobūdis; 3) adresatas; 4) teismo posėdžio data (jeigu ji yra paskirta). CPK 130 straipsnio 4 dalyje nurodytas pranešimas turi būti paskelbtas ne vėliau kaip prieš keturiolika dienų iki teismo posėdžio dienos. Procesinis dokumentas laikomas įteiktu pranešimo paskelbimo spaudoje dieną.

Atsižvelgdamas į modernių technologijų paplitimą, įstatymų leidėjas CPK pakeitimo ir papildymo įstatymo projekte numato modernesnę procesinių dokumentų įteikimo viešo paskelbimo būdu procedūrą – pranešimas skelbiamas teismo skelbimų lentoje ir specialiaame tinklapyje internete. Pažymėtina, kad netgi Estijoje, taip plačiai naudojančios informacines technologijas civiliniame procese, įstatyme nėra numatyta galimybė skelbti procesinius dokumentus internete (kaip viešo skelbimo būdu).

1.3. Elektroninis dokumentas ir elektroninis parašas

1.3.1. Elektroninio dokumento samprata

Kalbant apie procesinių dokumentų įteikimą naudojant informacines technologijas, būtina išsamiau aptarti elektroninio dokumento bei elektroninio parašo sąvokas, bei su šių priemonių naudojimu susijusias problemas.

Nei Lietuvos, nei tarptautinės teisės aktai nenurodo tikslios elektroninio dokumento sąvokos. Bulgarijos elektroninio dokumento ir elektroninio parašo įstatymas elektroninį dokumentą apibrėžia kaip elektroninį pranešimą, įrašytą magnetiniame, optiniame ar kitokiame informacijos nešėjuje, kuris leidžia tą pranešimą atkurti. Latvijos elektroninių dokumentų įstatymas pateikia tokį apibrėžimą: „Elektroninis dokumentas – bet kokie elektroniniu būdu sukurti, išsaugoti, išsiųsti ar gauti duomenys, kurie užtikrina galimybę pasinaudoti jais teismo procese, įgyvendinti ir ginti teises“.⁴⁶

UNCITRAL parengto Elektroninės komercijos pavyzdinio įstatymo antro straipsnio a dalyje nurodoma, kad duomenų pranešimas reiškia informaciją, sukurtą, išsiųstą, gautą ar saugomą elektroninėmis, optinėmis ir panašiomis priemonėmis, įskaitant, bet neapsiribojant, elektroninių duomenų apsikeitimą (EDI), elektroninį pašta, telegramas, teleksą ar telekopijas. Čia minimos informacijai siųsti ir gauti naudojamos priemonės, bet pati sąvoka apima ir kompiuteriu sukurtus duomenis, kurie nėra skirti juos perduoti naudojant telekomunikacijas. Remiantis šia UNCITRAL pateikta sąvoka, elektroniniais duomenimis galime laikyti visus duomenis, kurie sukurti, saugomi ar perduodami nepopierine forma (tai pažymima ir šio UNCITRAL įstatymo priėmimo vadovo 30 ir 31

⁴⁶ KALINAUSKAS, Rytis. Elektroninis parašas ir elektroninis dokumentas. In Informacinės visuomenės plėtros komiteto internetinė svetainė [interaktyvus]. 2003. [Žiūrėta 2007-11-23]. Prieiga per internetą: <<http://www.ivpk.lt/renginiai/pranesimai/r.kalinauskas.ppt>>.

straipsniuose). Pažymėtina, kad terminas „panašios priemonės“ reiškia priemones, atliekančias lygiavertę funkciją – taip užtikrinama, kad ši sąvoka nepasentų.⁴⁷

1.3.2. Elektroninis parašas

Elektroninis parašas – tai tam tikra elektronine forma pateikti duomenys, kurie yra prijungti (įterpti) ar logiškai susieti su kitais elektroniniais duomenimis ir gali būti naudojami kaip autentifikavimo priemonė.⁴⁸ Funkcinis šios sąvokos elementas - tai elektroninio parašo savybė, kuri leidžia nustatyti šio parašo subjektą,⁴⁹ arba, kitaip tariant, autentifikuoti pasirašantį asmenį. Tačiau elektroninio parašo, atliekančio vien identifikavimo funkciją, juridinė galia kelia abejonių. Aiškesnę, teisės aktuose įtvirtintą galią turi saugus (arba patobulintas) elektroninis parašas, atitinkantis keturis Europos Parlamento ir Tarybos Elektroninio parašo pagrindų direktyvos ir Lietuvos Respublikos elektroninio parašo įstatymo reikalavimus, pripažintus tarptautiniu mastu, - tai unikalumas (parašas vienareikšmiškai susietas su pasirašančiu asmeniu), identifikavimas (leidžia identifikuoti pasirašantį asmenį), saugumas (parašas sukurtas priemonėmis, kurias gali tvarkyti tik pasirašantis asmuo savo valia) ir integralumas⁵⁰ (parašas susijęs su pasirašytais duomenimis taip, kad bet koks pasikeitimas yra pastebimas).⁵¹

Praktiškai elektroninis parašas yra labai panašus į vadinamąjį PIN kodą (angl. *Personal Identification Number*). Šį kodą asmuo įveda į bankomatą, kad bankas galėtų atlikti tam tikras pinigines operacijas su šio asmens sąskaita. Su tokio kodo pagalba asmuo yra identifikuojamas ir laikoma, kad būtent jis yra pasirengęs paimti iš bankomato grynuosius pinigus.⁵²

CPK pakeitimo ir papildymo įstatymo projekte numatyta, kad dabar galiojančio kodekso 111 straipsnio penktąją dalį reikėtų papildyti antruoju sakiniu ir nurodyti, kad „pateikiant procesinius dokumentus elektroninių ryšių priemonėmis, turi būti užtikrinta teikiamų procesinių dokumentų teksto apsauga ir turi būti galima identifikuoti elektroninių ryšių priemonėmis procesinį dokumentą pateikusį asmenį.“

Taigi, nauja įstatymo redakcija numatyta du reikalavimus procesiniams dokumentams, pateikiamiems elektroninių ryšių priemonėmis: galimybę identifikuoti (autentifikuoti) ir teksto apsaugą (aprobavimas, integralumas). Svarbu tai, kad

⁴⁷ SAULIŪNAS, Darius. *Informacinių technologijų teisė*. Vilnius: NVO Teisės institutas, 2004, p. 189.

⁴⁸ 1999 m. gruodžio 13 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 1999/93/EB dėl Bendrijos elektroninių parašų reguliavimo sistemos, 1 straipsnis (OL, 2000 L 013, p. 0012 – 0020).

⁴⁹ SAULIŪNAS, Darius. Elektroninis parašas: evoliucija ar revoliucija? *Justitia*, 2000, Nr. 3, psl. 28.

⁵⁰ Arba aprobavimas

⁵¹ LAMANAUSKAS, Tomas. Elektroninio parašo įstatymas Lietuvoje: pranašumai ir trūkumai. *Justitia*, 2000, nr. 4-5. Psl. 43.

⁵² SAULIŪNAS, Darius. Elektroninis parašas: evoliucija ar revoliucija? *Justitia*, 2000, Nr. 3, psl. 28.

elektroninio parašo juridinis pripažinimas yra didžiulis šuolis link naujų visuomeninių teisinių santykių, kurie vis dažniau atsiranda ir keičiasi elektroninėje aplinkoje.⁵³

Gali iškilti klausimas, ką turi turėti elektroniniu parašu norintys pasirašyti, taip pat elektroniniu parašu pasirašytą dokumentą norintys skaityti proceso dalyviai, kadangi reikia įvertinti, ar teismas galės naudotis šiomis informacinių technologijų naujovėmis. Į šį klausimą atsako Ryčio Kalinausko, Informacinės visuomenės plėtros komiteto prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės Elektroninio parašo priežiūros skyriaus vyriausiojo specialisto 2003 metais paruošta prezentacija „Elektroninis parašas ir elektroninis dokumentas“, kurioje specialistas pažymi, kad norint naudotis elektroniniu parašu reikia turėti: kompiuterį, elektroninio parašo raktų porą (privatų raktą, kurį žino tik pasirašantis asmuo, ir viešą raktą, kurį gali sužinoti asmuo, kuriam adresuotas elektroniniu parašu pasirašytas dokumentas, kai kreipiasi į sertifikavimo paslaugų teikėją), sertifikatą patvirtinantį viešąjį raktą, elektroninio parašo formavimo duomenų talpinimo laikmeną, pvz., mikroprocesorinę kortelę, USB raktą ir pan.

1.3.3. Autentifikavimas, arba galimybė identifikuoti

Autentifikavimo problema yra plačiai aptarinėjama teisės doktrinoje. Pavyzdžiui, Kanados advokatas John D. Gregory teigia, kad autentifikavimas yra saugumo elementas. Saugumą autorius skirsto į dvi dalis: tinklo saugumas ir dokumento saugumas. Jis teigia, kad tinklų veikimas turi būti palaikomas, nepriklausomai nuo perkrovų, užpuolimų ar žalingų trikdžių, tiek savanoriškų ar priverstinių, tiek mechaninių ar žmogaus. Saugumas niekada nėra absoliutus, jis – reliatyvus. Ryšio kanalai yra daugiau ar mažiau saugūs. Teisine prasme nesaugus tinklas yra įspėjimas, kad kažkas fiksuojama tinkle ir kad kažkas saugo dokumentų atsargines kopijas. Antras saugumo elementas yra dokumentų saugumas, kuris iš esmės atsako į tris klausimus: ką, kas ir kur.⁵⁴

Dokumentų vientisumas yra pirmasis elementas, atsakantis į klausimą, ar dokumentas perteikia tai, ką iš tikrųjų numatė bendraujančios šalys. Praktinis ginčas dėl vientisumo yra dėl to, kaip kažkas saugo kito duomenis nuo netinkamo pakeitimo arba nuo galimybės pašaliniams asmenims prieiti ar sunaikinti duomenis.⁵⁵ Dokumento šaltinis yra antrasis elementas, paaiškinantis, kas sukūrė dokumentą ir kas jį siuntė. Tai

⁵³ SAULIŪNAS, Darius. Elektroninis parašas: evoliucija ar revoliucija? *Justitia*, 2000, Nr. 3, psl. 28.

⁵⁴ GREGORY, John. D. Solving legal issues in electronic government: authority and authentication. In *Canadian Journal of Law and Technology* [interaktyvus]. 2002, July, Volume 1, Number 2 [žiūrėta 2007-09-17]. Psl. 3. Prieiga per internetą: <http://cjltd.dal.ca/vol1_no2/TOC_set.html>.

⁵⁵ *Ibid.*

dažniausiai įvardijama kaip autentifikavimo problema. Ginčas dėl autentifikavimo kyla dėl to, kaip kažkas gali būti pakankamai tikras, kad žino, su kuo turi reikalų.⁵⁶

Dokumento kilmė yra trečiasis elementas, nurodantis, iš kur dokumentas atkeliavo, ir koks teisinis režimas jam taikomas. Dokumento saugumas taip pat susijęs su pasekmių sunkumo klausimu: kokio užtikrinimo lygio reikia norint pasitikėti dokumentu ir ar suteikti jam teises pasekmes.⁵⁷

Kai kurie dokumentai taip pat privalo atitikti kitus saugumo kriterijus: ar jis yra konfidencialus, t.y. prieinamas tik autorizuotiems skaitytojams ar naudotojams?⁵⁸ Kaip valdžios institucija gali identifikuoti interesantą? Kaip asmenys, bendraujantys su valdžios institucija, žino, kad jie iš tikrųjų bendrauja su valdžios institucija? Ši funkcija turi du elementus: identifikavimas (atpažinimas, tapatybės nustatymas) – nustatoma, su koku asmeniu bendraujama, ir patikrinimas – nustatoma, ar žmogus, tvirtinantis, kad yra atpažįstamas asmuo, iš tikrųjų yra tas asmuo.⁵⁹

Rašalu parašyti parašai popieriuje mažai naudojami bandant įrodyti pasirašyto dokumento sąžiningumą, ypač kai yra puslapių, kurie nėra pasirašyti. Dėl to skirtingų metodų tinkamumo analizė, patvirtinant dokumento šaltinį, dažnai gali būti nulemta to, koks metodas, patvirtinantis sąžiningumą, pasirenkamas.⁶⁰

1.3.4. Aprobavimas, arba teksto apsauga

Saugus elektroninis parašas atlieka ne tik identifikavimo, bet ir aprobavimo funkciją. Saugus elektroninis parašas turi būti neatsiejamai susietas su dokumento turiniu. Popieriuje padėtas parašas yra materialia prasme susietas su dokumento turiniu, todėl čia aprobavimo problemų nekyla. Tuo tarpu pakanka atlikti paprasčiausią komandą „kopijuoti-įklijuoti“ (angl. *copy-paste*), ir paprastas elektroninis parašas gali būti perkeltas ties kitu tekstu arba pats tekstas perkeliamas virš kito parašo. Kitaip tariant, paprastą elektroninį parašą padirbti yra daug lengviau negu patobulintą. Be to, norint nustatyti, ar paprastas elektroninis parašas padirbtas, reikia atlikti sudėtingą ekspertizę, kai patyrę rašyenos ekspertai dažnai plika akimi mato, kad popieriuje padėtas parašas yra padirbtas. Todėl turinio neatsiejamumo su parašu reikalavimas yra labai svarbus. Būtina nustatyti tam tikras technines sąlygas, iš kurių būtų matyti, kad žmogus pasirašė dokumentą sąmoningai ir kad pasirašė būtent tą dokumentą.⁶¹

⁵⁶ *Ibid.*

⁵⁷ *Ibid.*

⁵⁸ *Ibid.*

⁵⁹ *Ibid.*, p. 4.

⁶⁰ *Ibid.*, p. 4.

⁶¹ SAULIŪNAS, Darius. Elektroninis parašas: evoliucija ar revoliucija? *Justitia*, 2000, Nr. 3, psl. 29.

2. INFORMACINIŲ TECHNOLOGIJŲ NAUDOJIMAS ĮRODINĖJIMO PROCESE

CPK 177 straipsnio antroje dalyje pateikiamas įrodinėjimo priemonių sąrašas: šalių ir trečiųjų asmenų paaiškinimai, liudytojų parodymai, rašytiniai įrodymai, daiktiniai įrodymai, apžiūrų protokolai ir ekspertų išvados. Šio straipsnio trečioji dalis papildo šį sąrašą nurodydama, kad įrodinėjimo priemonėmis taip pat gali būti nuotraukos, vaizdo bei garso įrašai, padaryti nepažeidžiant įstatymų. Pasak M. Civilkos⁶², taip įstatymų leidėjas įtvirtina technologiškai neutralų įrodinėjimo priemonių sąrašą, nesuteikdamas diskriminuojančio prioriteto popieriniams ar kitokiems materialios formos įrodymams.

2.1. Vaizdo ir garso įrašai kaip įrodinėjimo priemonė civiliniame procese

Vaizdo, garso įrašai, nuotraukos, fonogramos, filmai, mikrofilmai įrodinėjimo priemonėmis civiliniame procese ilgai nebuvo laikomi. 1994 metais Lietuvos Respublikos CPK 57 straipsnis buvo papildytas trečiąja dalimi, kurioje nurodoma, kad įrodinėjimo priemonės civiliniame procese gali būti nuotraukos, kino juostos, nepažeidžiant įstatymų padaryti vaizdo ir garso įrašai.⁶³

Vertinant šių įrodinėjimo priemonių leistinumą, daugiausia dėmesio reikia kreipti į jų gavimo tvarką ir procedūrą. Teismas privalėtų atsisakyti priimti ir tirti įrodinėjimo priemones, gautas pažeidžiant asmens teisę į privatų gyvenimą (Konstitucijos 22 straipsnis), pavyzdžiui, slapta klausantis konfidencialių pokalbių ir juos įrašant, neteisėtai patenkant į asmens būstą (Konstitucijos 24 straipsnis) ir kitais neteisėtais būdais.⁶⁴

Lygiai taip Čekijoje nepriimtinais įrodymais yra laikomi telefono pokalbių įrašai, kurie buvo atlikti apie tai pokalbio dalyviams nežinant.⁶⁵ Pagal Vokietijos teismų praktiką, teismai negali disponuoti įrodymais, gautais slapta įrašius pokalbį. Tai taip pat taikoma mažiesiems siųstuvams (vadinamoms „blakėms“), mikrofonams arba pokalbių pasiklausymo garso sistemoms. Tačiau visais šiais atvejais sprendimas gali būti priimamas atskirai, atsižvelgiant į konkrečią situaciją, suderinant prieštaraujančias teises,

⁶² CIVILKA, Mindaugas. Nuo šiol teismams bus galima pateikti ir elektroninius dokumentus. In Infolex.lt teisės portalas *Informacija/publikacijos*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 03 11]. Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/Portal/start_visuom.asp?act=news&Tema=44&str=4988>

⁶³ Cit. op. 1, p. 454.

⁶⁴ Cit. op. 1, p. 454.

⁶⁵ Europos komisija *Europos teisminis tinklas. Įrodymų rinkimas ir įrodymo būdas. Čekija*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-03-01]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/civiljustice/evidence/evidence_cze_lt.htm

kuriomis galima pasinaudoti neteisėtai gavus įrodymus, jeigu tai neturi įtakos asmens privataus gyvenimo esminei sričiai.⁶⁶

Estijos Respublikos įstatymai šio klausimo nereglamentuoja, todėl teismai gavę neteisėtai surinktus įrodymus vadovausis laisvo įrodymų vertinimo principu.⁶⁷ Tuo tarpu Prancūzijoje, Liuksemburge teismai neatsižvelgs į įrodymus, gautus nesąžiningu (paslėpta kamera, telefoninio pokalbio įrašymas be pašnekovo žinios) ar teisę į privatų gyvenimą pažeidžiančiu būdu.⁶⁸

Švedijoje faktas, kad įrodymai buvo gauti neteisėtu būdu, nereiškia, kad jais nebus remiamasi teismo nagrinėjimo metu, tačiau tai gali būti svarbu vertinant, kiek yra svarūs tokie įrodymai.⁶⁹

Teismų praktikoje byloje dalyvaujantys asmenys, siekdami įrodyti bylai reikšmingas aplinkybes, dažnai pateikia nuotraukas, vaizdo ir garso įrašus. Pavyzdžiui, žalos atlyginimo bylose pateikiamos apgadinto daikto nuotraukos, garbės ir orumo gynimo bylose pateikiami garso įrašai, patvirtinantys garbę ir orumą žeminančių žinių paskleidimo faktą, akcininkų susirinkimo nutarimų pripažinimo negaliojančiais bylose pateikiami vaizdo įrašai, patvirtinantys susirinkimo tvarkos pažeidimus.⁷⁰

Pažymėtina, kad bylai reikšmingos aplinkybės turi būti užfiksuotos prieš iškeliant bylą teisme. Kai fotografuojama, įrašinėjama ar filmuojama tiriant įrodymus teisme, nuotraukos, garso ar vaizdo įrašai tėra sudedamoji procesinių veiksmų dalis. Pavyzdžiui, prie apžiūros protokolo ar ekspertizės akto pridėtos nuotraukos, vaizdo ar garso įrašai yra ne savarankiška įrodinėjimo priemonė, o tik apžiūros protokolo ar ekspertizės akto sudedamosios (neatskiriamos) dalys.⁷¹

Nuotraukos, vaizdo ir garso įrašai, kaip įrodymai, pateikti teismui, ištiriami teismo posėdyje. Spręsdamas, ar priimti tokius įrodymus teismas turi nustatyti, ar jie gauti nepažeidžiant įstatymų. Pavyzdžiui, santuokos nutraukimo bylose įrodinėjant santuokos iširimą dėl atsakovo (-ės) kaltės (CK 3.60 str., CPK 382 str. 6 p.) gali būti pateikiami atsakovo ar atsakovės slaptus susitikimus su atitinkamai drauge ar draugu įrodantys garso ar vaizdo įrašai, padaryti slapta patekus į būstą; tačiau tokie įrodymai negali būti priimami

⁶⁶ Europos komisija *Europos teisminis tinklas. Įrodymų rinkimas ir įrodymo būdas. Vokietija.* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-03-01]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/civiljustice/evidence/evidence_ger_lt.htm.

⁶⁷ Europos komisija *Europos teisminis tinklas. Įrodymų rinkimas ir įrodymo būdas. Estija.* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-03-01]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/civiljustice/evidence/evidence_ee_lt.htm.

⁶⁸ Europos komisija *Europos teisminis tinklas. Įrodymų rinkimas ir įrodymo būdas.* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-03-01]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/civiljustice/evidence/evidence_lt.htm.

⁶⁹ Europos komisija *Europos teisminis tinklas. Įrodymų rinkimas ir įrodymo būdas. Švedija.* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-03-01]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/civiljustice/evidence/evidence_swe_lt.htm.

⁷⁰ Cit. op. 1, p. 507.

⁷¹ Cit. op. 1, p. 507.

teismo ir pripažįstami įrodinėjimo priemone, nes šie daiktai gauti pažeidžiant įstatymą. Kita vertus, teismui pateikta nuotrauka, kurioje atsakovas nufotografuotas su savo drauge gatvėje, koncerte ar kitoje viešojoje vietoje, pripažintina teisėta įrodinėjimo priemone.⁷²

Teismo posėdyje tiriant nuotraukas, vaizdo ar garso įrašus, byloje dalyvaujantys asmenys, liudytojai ar ekspertai, susipažinę su minėtais įrodymais, gali duoti paaiškinimus, daryti pareiškimus, atkreipti dėmesį į bet kurias išgirstas ar pamatytas aplinkybes (CPK 220 str. 1 d.). Tokius įrodymus teismas privalo vertinti itin kruopščiai, atsižvelgti į jų atsiradimo aplinkybes, suklastojimo galimybes ir ryšį su įrodinėjamomis aplinkybėmis bei kitais byloje esančiais įrodymais.⁷³

Daugelio užsienio valstybių proceso įstatymuose aptariamos įrodinėjimo priemonės nėra laikomos atskira įrodinėjimo priemonių rūšimi. Pavyzdžiui, Anglijoje įrašai priskiriami prie daiktinių įrodymų, tačiau neteisėtai arba pažeidžiant visuomenės interesus gautas įrašas nepripažįstamas įrodymu. JAV tokios įrodinėjimo priemonės priskiriamos prie „eksponatų“ (lot. exhibits), t. y. daiktinių įrodymų. Vis dėlto JAV teismuose įvykiai atkuriami (rekonstruojami) remiantis liudytojų parodymais ir dokumentais. Pavyzdžiui, atsižvelgiant į liudytojų parodymus padaryta eismo įvykio, kuriame sužalotas ieškovas, rekonstrukcija, užfiksuota ne vaizdajuostėje, gali būti įrodinėjimo priemonė teisme.⁷⁴

Svarbu užtikrinti, kad teismai turėtų pakankamą techninę įrangą išklaudyti garso įrašus ar peržiūrėti vaizdo įrašus, nes tik taip bus įgyvendinama teismo pareiga tirti pateiktus įrodymus. Jei teismas neturėtų tokios įrangos, jis turėtų pasiūlyti šalims ar kitiems byloje dalyvaujantiems asmenims pateikti teismui prieinamos formos įrodymus.

2.2. Rašytiniai įrodymai ir informacinės technologijos

CPK pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto 90 straipsnis numato sujungti CPK 177 straipsnio 2 ir 3 dalis į vieną, taip aiškiau įtvirtindamas išsamų baigtinį įrodinėjimo priemonių sąrašą. Nors šis sąrašas atrodo išsamus ir aiškus, vis dėlto dažnai gali kilti klausimas, ar konkretūs duomenys gali būti laikomi įrodymais, ir jei taip – kokiomis įrodinėjimo priemonėmis jie nustatomi.

Pasak dr. Georgios I Zekos, elektroninių dokumentų kaip rašytinių įrodymų priimtinumą klausimas turėtų būti sprendžiamas atsižvelgiant į jų formą. Dokumentas, kaip įrodymas, priimtumas neturėtų priklausyti nuo formato, kuriame jis yra, ar nuo to, kokiomis technologijomis naudotasi jį kuriant. Kontinentinės teisės sistemoje visos

⁷² Cit. op. 1, p. 508.

⁷³ Cit. op. 1, p. 508.

⁷⁴ Cit. op. 1, p. 508.

įrodinėjimo priemonės gali būti priimamos kaip įrodymai teisme. Kai kuriose valstybėse (kaip ir Lietuvoje) civilinio proceso teisė nustato galimų įrodinėjimo priemonių sąrašą. Pavyzdžiui, Graikijos teisėje nustatytas baigtinis įrodinėjimo priemonių sąrašas. Graikijos CPK 444 straipsnyje nustatytos sąlygos, kurias turi atitikti dokumentas, kad būtų priimtas kaip įrodymas civiliniuose teismuose. To paties įstatymo 448(2) straipsnyje teigiama, kad „mechaninėse reprodukcijose turi būti pakankamai įrodymų, pagrindžiančių faktus ar dalykus, esančius tose reprodukcijose, vis dėlto paneigiantys įrodymai taip pat yra galimi“. Mechaninės reprodukcijos 444(3) straipsnio prasme apima „bet kokią vaizdo įrašą, padarytą bet kokiomis priemonėmis“. Iš vienos pusės, nėra aiškios nuorodos į elektronines įrodinėjimo priemones, iš kitos pusės, plačiai aiškinant šias įstatymo nuostatas, elektroniniai dokumentai galėtų būti priimami.⁷⁵

Neabejotina, kad rašytiniu įrodymu turėtų būti laikomas elektroninis dokumentas, atitinkantis šias sąlygas:

- 1) jis perduotas telekomunikacijų galiniais įrenginiais, arba
- 2) jis sukurtas kompiuteriu ir išsaugotas nepopierinėje materialioje laikmenoje elektroninėje formoje (jei jis nėra skirtas perdavimui), ir
- 3) užtikrinta teksto apsauga (šią funkciją atlieka tiek elektroninis parašas, tiek ir įvairios duomenų kodavimo, blokavimo formos), ir
- 4) galima identifikuoti parašą (šią funkciją atlieka elektroninis parašas).⁷⁶

Tobulėjant technikai, vis dažniau kyla klausimas, ar elektroninio pašto laišakai gali būti laikomi įrodymais. Kaip pažymi E. Laužikas⁷⁷, elektroninio pašto pranešimai pripažintini rašytiniu įrodymu, jei juose esanti informacija gali būti pateikta vėlesniam naudojimui ir yra žinių apie nagrinėjamai bylai reikšmingas aplinkybės. Pagal Elektroninių ryšių įstatymo trečio straipsnio 10 dalį, elektroninio pašto pranešimas – viešuoju ryšių tinklu išsiųstas tekstinis, balso, garso, vaizdo ar kitokios formos pranešimas, kuris gali būti saugomas tinkle arba gavėjo galiniame įrenginyje, kol gavėjas jį pasiima. Anglijoje, JAV ir kai kuriose kitose valstybėse teismai jau kurį laiką pripažįsta įrodinėjimo priemone elektroniniu paštu ir kitomis kompiuterinės technikos priemonėmis užfiksuotus duomenis.⁷⁸ Pavyzdžiui, pagal Jungtinės Karalystės 1995 metų Civilinių

⁷⁵ ZEKOS, Georgios I. EDI: Electronic Techniques of EDI, Legal Problems and European Union Law. In *Web Journal of Current Legal Issues* [interaktyvus]. 1999, Nr. 2 [žiūrėta 2007 m. vasario 21 d.]. Prieiga per internetą: <<http://webjcli.ncl.ac.uk/1999/issue2/zekos2.html>>.

⁷⁶ CIVILKA, Mindaugas. Nuo šiol teismams bus galima pateikti ir elektroninius dokumentus. In Infolex.lt teisės portalas *Informacija/publikacijos*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2008 03 11]. Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/Portal/start_visuom.asp?act=news&Tema=44&str=4988>

⁷⁷ DRIUKAS, A., et al. *Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras*. Vilnius, 2005, Antras tomas. P. 58.

⁷⁸ Cit. op. 1, p. 454.

įrodymų aktą visi dokumentai ir jų kopijos, įskaitant kompiuterinius įrašus, gali būti priimti kaip įrodymas civiliniame procese.⁷⁹ Čia duomenys, esantys panaudojant kompiuterinę techniką gautame dokumente, yra leistini įrodymai tokio fakto, kuriam įrodyti leidžiamas tiesioginis žodinis įrodymas. Be to, privalu laikytis ir kitų sąlygų – dokumentas turi būti gautas panaudojant kompiuterį, kuris nuolat naudotas informacijai kaupti ir apdoroti; informacija į kompiuterį yra patekusi įprasta tvarka; informacijai patenkant į kompiuterį, šis veikia tinkamai. Nurodytų taisyklių pagrįstumą pateisina tai, kad naudodamasis kompiuterinės technikos galimybėmis, teismas gautų patikimos informacijos apie bylai reikšmingas aplinkybes ir būtų pakankamai apsaugotas nuo kompiuterinių duomenų klastojimo.⁸⁰

Škotijoje dokumentiniai įrodymai gali būti rašytiniai, atspausdinti ar įrašyti kitu patikimu būdu, tokiu kaip optiniai diskai, kompaktinė plokštelė ar kitos elektroninės priemonės.⁸¹ Estijoje dokumentiniai įrodymai yra rašytiniai dokumentai arba kiti dokumentai, kuriuose duomenys užfiksuoti fotografijose, garso ir vaizdo laikmenose arba naudojant kitas duomenų fiksavimo priemones (Estijos CPK § 272).

Italijoje įprastos privačių dokumentinių įrodymų formos yra telegramos, mechaniniu arba elektroniniu būdu padarytos kopijos.⁸²

Latvijoje rašytiniais įrodymais laikomi dokumentai arba kiti tekstai, kuriuose pateikta informacija apie bylai reikšmingus faktus: laiškai, skaičiai ir kiti rašytiniai simboliai arba dokumentai, sukurti naudojant kitas technines priemones ir atitinkamą rašymo įrangą (garso ir vaizdo kasetės, laikmenos ir t.t.).⁸³

Pagal UNCITRAL Elektroninės komercijos pavyzdinio įstatymo 9 straipsnio pirmąją dalį, kiekviename teisiniame procese įrodinėjimo taisyklės jokia būdu negali būti taikomos taip, kad paneigtų duomenų pranešimo leistinumą tik dėl to, kad tai duomenų pranešimas, be to, to paties straipsnio antroji dalis reikalauja, kad informacijai, pateiktai duomenų pranešimo forma, būtų suteikiama tinkama įrodomoji galia.⁸⁴

1985 m. UNCITRAL Generalinis sekretorius ataskaitos 60 straipsnyje pabrėžia, jog jau tuo metu daugelyje šalių elektroniniai duomenys buvo leistina įrodinėjimo

⁷⁹ SAULIŪNAS, Darius. *Informacinių technologijų teisė*. Vilnius: NVO Teisės institutas, 2004, p. 191.

⁸⁰ *Cit. op. l.*, p. 491-492

⁸¹ Europos komisija *Europos teisminis tinklas. Įrodymų rinkimas ir įrodymo būdas. Škotija*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-03-01]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/civiljustice/evidence/evidence_sco_lt.htm.

⁸² Europos komisija *Europos teisminis tinklas. Įrodymų rinkimas ir įrodymo būdas. Italija*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-03-01]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/civiljustice/evidence/evidence_ita_lt.htm.

⁸³ Europos komisija *Europos teisminis tinklas. Įrodymų rinkimas ir įrodymo būdas. Latvija*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-03-01]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/civiljustice/evidence/evidence_lat_lt.htm.

⁸⁴ SAULIŪNAS, Darius. *Informacinių technologijų teisė*. Vilnius: NVO Teisės institutas, 2004, p. 190.

priemonė,⁸⁵ tačiau elektroninių duomenų įrodomąją galią yra palikta vertinti teismams (pavyzdžiui, Austrijoje, Danijoje, Suomijoje, Vokietijoje, Norvegijoje ir kai kuriose kitose valstybėse).⁸⁶

Pagal dabar galiojančią Lietuvos Respublikos elektroninio parašo įstatymo 8 straipsnio pirmąją dalį, saugus elektroninis parašas sukurtas saugia parašo formavimo įranga ir patvirtintas galiojančiu kvalifikuotu sertifikatu, elektroniniams duomenims turi tokią pat teisinę galią kaip ir parašas rašytiniuose dokumentuose, ir yra leistina įrodinėjimo priemonė teisme. Be to, CPK pakeitimo ir papildymo įstatymo projekte numatoma keisti CPK 177 straipsnio trečiąją dalį nurodant, kad elektroninių duomenų įrodomoji galia yra tokia pati kaip ir kitų įrodymų.

Dabar galiojančio CPK 198 straipsnio antroje dalyje sakoma, kad rašytinės formos dokumentui prilyginami tam tikri dokumentai, perduoti telekomunikacijų galiniais įrenginiais. Ši nuostata taip pat atveria kelią panaudoti kompiuterine technika sukurtą dokumentą kaip rašytinį įrodymą. Tokiu rašytiniu įrodymu laikytini elektroniniai duomenų pranešimai, jeigu juose esanti informacija gali būti pateikta vēlesniam naudojimui ir yra žinių apie bylai reikšmingas aplinkybes.⁸⁷

Atkreiptinas dėmesys, kad CPK terminas „pasirašyti dokumentai“ pateiktas be jokių kvalifikuojančių požymių, kurie leistų suponuoti, jog pasirašyti turi būti elektroniniu parašu. Sistemiškai ir funkciškai aiškinant šią nuostatą, darytina išvada, kad elektroninis dokumentas, išspausdintas ir patvirtintas išspausdinusio byloje dalyvaujančio asmens parašu, būtų tinkamas rašytinis įrodymas. Aptartą nuostatą reikia lyginti su CPK 114 straipsnio pirmąja dalimi, reglamentuojančia procesinių dokumentų priedų pateikimą. Joje nustatyta, kad dalyvaujantis byloje asmuo, kuris procesinio dokumento turinį pagrindžia rašytiniais įrodymais, prideda jų originalus arba nuorašus, patvirtintus teismo, notaro, byloje dalyvaujančio advokato ar dokumentą išdavusio (gavusio) asmens. Manytina, kad taip CPK užtikrina elektroninės formos nediskriminavimo principo įgyvendinimą civiliniame procese.⁸⁸

Bet kuriuo atveju, elektroniniai duomenys negali būti naudojami nesąžiningai ir tam yra adekvačios apsaugos priemonės.⁸⁹ Yra galimybių kompiuteriniais tyrimais nustatyti su tiriamu įvykiu susijusios kompiuterinės įrangos – aparatinės ir programinės įrangos, informacijos, sukauptos kompiuterinėse duomenų laikmenose, kompiuterinės sistemos ir jos veikimo sąlygų bei įtakos tiriamam įvykiui faktines aplinkybes. Tokius tyrimus atlieka

⁸⁵ SAULIŪNAS, Darius. *Informacinių technologijų teisė*. Vilnius: NVO Teisės institutas, 2004, p. 190.

⁸⁶ *Ibid.*, p. 196.

⁸⁷ *Cit. op. l.*, p. 492.

⁸⁸ SAULIŪNAS, D. *Informacinių technologijų teisė*. Vilnius: NVO Teisės institutas, 2004, p. 193.

⁸⁹ *Ibid.*

Lietuvos teismo ekspertizės centro ekspertai. Šiais tyrimais galima nustatyti, ar kompiuterine technika sukurtas dokumentas nėra suklastotas.⁹⁰ Informacinių technologijų ekspertizė (tyrimas) nustato faktinius duomenis apie susijusią su tiriamuoju įvykiu kompiuterinę įrangą – aparatinę įrangą, programinę įrangą, informaciją, sukauptą kompiuterių duomenų laikmenose ir kompiuterinę sistemą, jos funkcionavimo aplinkybes ir vaidmenį tiriamojo įvykio atveju.⁹¹

Teismas vertindamas elektroninių duomenų pranešimų įrodomąją galią turėtų atsižvelgti į būdo, kuriuo tas elektroninis pranešimas sukurtas, saugomas ar perduotas, patikimumą, būdo, kuriuo išlaikytas informacijos vientisumas, patikimumą, būdo, kuriuo nurodomas elektroninio pranešimo autorius, patikimumą ir į kitas su elektroniniu pranešimu susijusias aplinkybes.⁹²

3. TELEKONFERENCIJOS, VAIZDO KONFERENCIJOS TEISMO PROCESĖ

Pagal CPK devinto straipsnio penktąją dalį, teismo posėdžio eigai, įrodymams fiksuoti ir jiems tirti teismas gali naudoti bet kurias technines priemones. Daugiau įstatymų leidėjas nedetalizuoja, kokios techninės priemonės gali būti naudojamos, neužsimena apie vaizdo konferencijų ar telekonferencijų panaudojimo galimybę.

CPK pakeitimo ir papildymo įstatymo projekte numatyti konkretūs atvejai, kada galėtų būti naudojamos vaizdo konferencijos bei telekonferencijos, t.y.:

- 1) Pagal CPK 154 straipsnio ketvirtąją dalį būtų numatyta, kad proceso dalyvių dalyvavimas teismo posėdžiuose gali būti užtikrinamas naudojant informacines ir elektroninių ryšių technologijas (vaizdo konferencijas, telekonferencijas ir kitas).
- 2) Pagal 192 straipsnio antrąją dalį, apklausiant liudytoją jo buvimo vietoje galėtų būti naudojamos informacinės ir elektroninių ryšių technologijos (vaizdo konferencijos, telekonferencijos ir kitos).
- 3) Pagal 210 straipsnio šeštąją dalį, apžiūra galėtų būti vykdoma naudojant informacines ir elektroninių ryšių technologijas (vaizdo konferencijas ir kitas).
- 4) Pagal 441 straipsnio antrąją dalį, bylose dėl nedidelių sumų priteisimo, įrodymams rinkti galėtų būti naudojamos informacinės ir elektroninių ryšių technologijos (vaizdo konferencijos, telekonferencijos ir kitos). Šią nuostatą ištraukti iš CPK

⁹⁰ *Cit. op.1*, p. 492.

⁹¹ Lietuvos teismo ekspertizės centras *Veikla. Ekspertizės*. [interaktyvus] [žiūrėta 2008-03-08]. Prieiga per internetą: <http://www.ltec.lt/veikla/ekspertizes/it.php>.

⁹² *Cit. op.1*, p. 492.

pakeitimo ir papildymo įstatymo projektą paskatino 2007 metų liepos 11 d. Europos Parlamento ir Tarybos Reglamentas (EB) Nr. 861/2007, nustatantis Europos ieškinių dėl nedidelių sumų nagrinėjimo procedūrą⁹³, kurio aštuntame bei devintame straipsniuose teismui suteikiama teisė surengti žodinį bylos nagrinėjimą bei rinkti įrodymus naudojantis vaizdo konferencija arba kitomis ryšių technologijomis, jei turima techninių priemonių.

Naudojant šias technologijas kaip proceso dalyvių dalyvavimo teismo posėdžiuose užtikrinimo priemonę, Vyriausybės ar jos įgaliotos institucijos nustatyta tvarka turi būti užtikrintas patikimas proceso dalyvių tapatybės nustatymas ir paaiškinimų, parodymų, klausimų bei prašymų pateikimo objektyvumas. Lord Woolf dar prieš dešimtmetį pažymėjo, jog vaizdo konferencijų naudojimas teismo posėdyje panaikintų būtinybę visiems bylos dalyviams būti vienoje vietoje tuo pačiu metu, o tai duotų pagrindo greitesniam, pigesniam ir lengviau prieinamam teismo procesui.⁹⁴

Apklausiant liudytoją jo buvimo vietoje ir naudojant šias modernias priemones, turi būti užtikrintas patikimas liudytojo tapatybės nustatymas ir įrodymų pateikimo objektyvus fiksavimas bei pateikimas. Tai įmanoma, kai teismo šaukiamas liudytojas negali atvykti dėl ligos, senatvės, neįgalumo ar kitų teismo pripažintų svarbiomis priežastčių, o byloje dalyvaujantis asmuo, kurio iniciatyva kviečiamas liudytojas, negali užtikrinti jo atvykimo.

Svarbu pažymėti, kad liudytojo parodymai, kaip įrodinėjimo priemonė, turi būti gauti tik įstatymų nustatyta tvarka — tiesiogiai apklausiant liudytoją teismo posėdyje (arba įrodymų užtikrinimo ar teismo pavedimo tvarka). Liudytojo parodymai, gauti ne CPK nustatyta tvarka, pavyzdžiui, teismui (paštu) atsiųstais asmens rašytiniais pareiškimais, notaro patvirtintais raštais arba pažeidžiant nustatytą teismo posėdžio tvarką, kai liudytojo apklausa atliekama apie tai nepranešus byloje dalyvaujantiems asmenims, neatitinka įstatymų reikalavimų ir negali būti laikomi įrodymais.⁹⁵

Kalbant apie vaizdo konferencijų panaudojimą apžiūroms atlikti, turėtų būti užtikrinamas apžiūros duomenų objektyvus fiksavimas ir pateikimas.

Vaizdo konferencijų, telekonferencijų naudojimo galimybės ypač aktualios bylose, turinčiose užsienio elementą, kadangi renkant įrodymus (apklausiant liudytojus naudojant vaizdo konferencijas, telekonferencijas) neišvengiamas bendradarbiavimas su užsienio valstybėmis. Europos Sąjungos lygmeniu šiuos klausimus reglamentuoja 2001 m.

⁹³ OL, 2007 L 199, p.1.

⁹⁴ LORD WOOLF. Access to justice: final report. In Final Report to the Lord Chancellor on the civil justice system in England and Wales. [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-03-09] Internetinė prieiga: <<http://www.dca.gov.uk/civil/final/index.htm>>

⁹⁵ *Cit. op.1*, p. 477.

gegužės 28 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1206/2001 dėl valstybių narių teismų tarpusavio bendradarbiavimo renkant įrodymus civilinėse ar komercinėse bylose. Jo 10 straipsnyje nurodoma, kad prašantysis teismas gali prašyti prašomojo teismo renkant įrodymus naudoti ryšio technologiją, pirmiausia vaizdo konferencijos ir telekonferencijos būdą. Prašomasis teismas laikosi tokio reikalavimo, nebent jis nesuderinamas su prašomojo teismo valstybės narės teise arba dėl didelių praktinių sunkumų. Antras atsisakymo pagrindas faktiškai yra aktualesnis, nes dauguma teismų valstybėse narėse dar neturi galimybių rinkti įrodymus šiuolaikinėmis ryšio priemonėmis, ypač vaizdo konferencijos ar telekonferencijos būdu. Tačiau reglamentas numato, kad jeigu prašančiajame teisme arba prašomajame teisme nėra galimybių naudotis tokiais techninėmis priemonėmis, tokias priemones gali suteikti teismai tarpusavio susitarimu. Reglamente taip pat numatyta, kad centrinė įstaiga arba kompetentinga institucija skatina naudoti ryšio technologijas (17 straipsnio ketvirtoji dalis). Ateityje valstybės narės praneš, kuriuose teismuose galima naudoti vaizdo ir telekonferencijos būdą. Ši informacija bus skelbiama Europos teisminių institucijų tinklo civilinėse bylose interneto svetainėje.⁹⁶

Lietuvos Respublikos teismų taryba 2006 metais⁹⁷ patvirtino Lietuvos teismų informacinės sistemos (LITEKO) vystymo planą, kuriame nurodoma, jog vystant bei tobulinant teismų informacinę sistemą LITEKO bus ne tik kuriami nauji taikomųjų programų moduliai, bet ir įsigyjama kompiuterinė techninė įranga bei standartinė programinė įranga, užtikrinanti kuriamos programinės įrangos veikimą bei suteikianti sistemai naujas funkcines galimybes. Be kitos įrangos, ketinama įsigyti ir įrangos, skirtos vaizdo perdavimui, įrašymui bei saugojimui (vaizdo konferencijų organizavimui, apklausoms nuotoliniu būdu, nuotoliniams teismo posėdžiams organizuoti). Techninė įranga vaizdo perdavimui, įrašymui bei saugojimui susideda iš centrinio vaizdo valdymo mazgo, palaikančio iki 12 vaizdo sesijų vienu metu, ir galinių mazgų. Mobiliam klientui, dalyvaujančiam vaizdo informacijos perdavime/priėmimo, papildomai reikėtų nešiojamo kompiuterio. Centrinis mazgas diegiamas į jau paruoštą duomenų centro infrastruktūrą. Pagal šį vystymo planą numatyta įsigyti vieną centrinio vaizdo valdymo mazgo komplektą (vaizdo serverį, duomenų serverį, komunikacinę įrangą) ir dešimt galinių mazgų komplektų (vaizdo konferencijos įrenginių – kamerų, duomenų serverį, komunikacinę įrangą).

⁹⁶ Reglamento dėl įrodymų rinkimo taikymo praktikos vadovas. [interaktyvus] [žiūrėta 2008-03-09]. Internetinė prieiga http://ec.europa.eu/civiljustice/evidence/evidence_ec_guide_lt.pdf.

⁹⁷ Lietuvos teismų informacinės sistemos (LITEKO) vystymo planas, patvirtintas Teismų tarybos 2006 m. gegužės 10 d. nutarimu Nr. 13P-462, prieiga per internetą: <http://www.teismai.lt/savivalda/nutarimai/20060510-462.doc>.

Taigi vaizdo konferencijų įranga - tai kompiuterinė technologija, leidžianti žmonėms matyti ir girdėti vieniems kitus, keistis informacija ir ją apdoroti interaktyvioje terpėje, naudojantis asmeniniu kompiuteriu. Perduodant skaitmeninį signalą, atstumas nėra labai svarbus, todėl vaizdo konferencijos galimos tarp bet kurių taškų, sujungtų skaitmeninio ryšio linijomis – t.y., įjungtų į kompiuterių tinklus. Skaitmeninį signalą ėmus perdavinėti telefono linijomis bei sukūrus globaliuosius kompiuterių tinklus, vaizdo konferencijos tapo kasdienine technologija, naudojama didinant darbo efektyvumą bei taupant lėšas. Kriptografinės apsaugos priemonės leidžia išsaugoti vaizdo konferencijų turinio konfidencialumą.

CPK pakeitimo ir papildymo įstatymo projekte numatyta, kad priėmus šį įstatymą Vyriausybei bus pavesta patvirtinti teisės aktus, reikalingus informacinėmis ir elektroninių ryšių technologijoms teismo procese taikyti, taigi ir vaizdo konferencijų naudojimo teismo posėdyje tvarką. Vyriausybė, rengdama šiuos teisės aktus, patirties galėtų pasisemti iš kitų valstybių, jau taikančių šiuos modernius įrodymų rinkimo būdus.

Pavyzdžiui, Jungtinės Karalystės Teisingumo ministerijos internetiniame tinklapyje⁹⁸ pateikiamas Vaizdo konferencijų naudojimo vadovas (toliau – Vadovas), kuris iš dalies yra pagrįstas Federalinio Australijos Teismo protokolo nuostatomis. Jis skirtas suteikti orientyrus visiems asmenims, įtrauktiems į vaizdo konferencijų naudojimą, nors šiuo vadovu ir nesiekama išspręsti visų galinčių iškilti praktikoje klausimų. Šiame Vadove vaizdo konferencijas rekomenduojama naudoti ne vien taupumo sumetimais, bet ir todėl, kad vaizdo konferencijų panaudojimas bus naudingas veiksmingam, ekonomiškam ir sąžiningam teismo procesui. Ypač svarbu tai, kad apklausiant liudytoją naudojant vaizdo konferencijas, teismo atliekamos kontrolės liudytojo tapatybės nustatymo atžvilgiu laipsnis bus kur kas mažesnis nei liudytojui esant teismo posėdžių salėje.

Vadove išskiriama keletas probleminių klausimų, į kuriuos turi būti atsižvelgiama apklausiant liudytojus vaizdo konferencijų būdu: priesaikos davimas; įsitikinimas, kad liudytojas supranta, kokie asmenys yra teismo posėdžių salėje bei kokia kiekvieno ten esančio asmens ir paties liudytojo procesinė padėtis; prieštaravimų, prašymų pareiškimas; dokumentų naudojimas.

Taip pat Vadove atkreipiamas dėmesys į tai, kad ketinant apklausti liudytoją, esantį užsienio valstybės jurisdikcijoje, reikia įsitikinti, kad tos valstybės atitinkamos institucijos neprieštarauja tokiems veiksams diplomatiniu lygiu. Skiriant vaizdo konferencijos datą,

⁹⁸ Jungtinės karalystės teisingumo ministerija. *Guidance. Civil procedure rules. Practice directions.* [interaktyvus] [žiūrėta 2008-01-29] Prieiga per internetą: <http://www.justice.gov.uk/civil/procrules_fin/contents/practice_directions/pd_part32.htm>.

laiką, reiktų atsižvelgti į laiko juostų skirtumus, ir stengtis parinkti laiką, kiek įmanoma patogesnį tiek liudytojui, tiek proceso šalims, jų atstovams ir teismui.

Dalyvaujantys vaizdo konferencijoje asmenys turėtų žinoti, kad net naudojant pažangiausias prieinamas sistemas, yra kad ir labai trumpas užlaikymas gaunant vaizdą ir jį lydintį garsą. Jei į tai nebus tinkamai atsižvelgta, greičiausiai bus bandoma kalbėti tuo pačiu metu su liudytoju, kurio balsas bus išgirstas po milisekundės nuo tada, kai ekrane atrodys, kad jis baigė kalbėti. Be to, naudojant dabartines technologijas, vaizdo kokybė yra gera, bet ne tokia gera kaip televizijos. Vaizdo kokybė padidėja, jei asmenys, rodomi vaizdo konferencijos monitoriuose, juda kiek įmanoma mažiau.

Vadove taip pat detalizuojama, kokia tvarka turėtų būti rengiamasi teismo posėdžiui, kuriame bus ketinama naudoti vaizdo konferencijas. Prašantis šios technologijos asmuo, turi kreiptis į atitinkamą teismo pareigūną, klausdamas, ar bus įmanoma reikiamą dieną naudotis teismo turima vaizdo konferencijų įranga (priešingu atveju yra nuomojamos vadinamosios studijos). Paprastai šalis, prašanti leidimo naudoti vaizdo konferencijas, teismo yra paskiriama atsakinga už vaizdo konferencijos organizavimą.

Visas išlaidas iš pradžių padengia prašančioji vaizdo konferencijos šalis, o vėliau šios išlaidos paskirstomos kartu su kitomis bylinėjimosi išlaidomis pagal bendrąsias taisykles. Šalis, atsakinga už vaizdo konferencijos organizavimą, taip pat turi iš anksto informuoti teismą apie nuotolinę vietą, kurioje bus apklausiamas liudytojas, ten naudojamą įrangą (įskaitant ISDN linijų skaičių, ryšio greitį), kontaktinių asmenų telefono numerius (jei vaizdo konferencijos sesija staiga nutrūktų). Teismas turi įsitikinti, kad visa tiek paties teismo naudojama, tiek nuotolinėje vietoje esanti techninė įranga yra pakankamai kokybiška sėkmingai vaizdo konferencijos sesijai įvykti. Už vaizdo konferencijos organizavimą atsakinga šalis turi užtikrinti, kad nuotolinėje vietoje reikiamu metu bus reikiami asmenys, taip pat kad abiejose vietose bus specialistų, atsakingų už techninės įrangos priežiūrą ir galinčių greitai ir tinkamai išspręsti vaizdo konferencijos sesijos kliūtis, jei tokios atsirastų.

Vadove taip pat rekomenduojama, kad tiek teisėjas, tiek specialistai ir liudytojai į vaizdo konferencijų taškus atvyktų likus maždaug 20 minučių iki numatytos transliacijos pradžios. Vaizdo konferenciją organizuojanti šalis turi užtikrinti, kad bus reikiamas skaičius mikrofonų, taip pat kad filmavimo kameros bus išdėstytos taip, kad žiūrovas galėtų matyti visus patalpoje esančius asmenis. Procesiniai veiksmai, kad ir kur jie būtų vykdomi, sudaro dalį teismo proceso, kuris turi būti viešas (nebent teismas nusprendžia dėl uždaro teismo posėdžio). Jei pagrindinė vieta (t.y. pagrindinė teismo posėdžio vieta)

bus studija arba konferencijų kambarys, vaizdo konferenciją organizuojanti šalis turi įsitikinti, kad toje patalpoje tilps protingas skaičius visuomenės narių, norinčių stebėti teismo posėdį, be to, reikia įsitikinti, kad Didžiosios Britanijos herbas kabos virš vietos, kur sėdės teisėjas.

Vaizdo konferenciją organizuojanti šalis taip pat turi suorganizuoti įrašymo įrangą liudytojo parodymų fiksavimui. Nuotolinėje vietoje esantis teismo pareigūnas turės ją įjungti. Įranga turi būti įjungta ir išbandyta prieš prasidedant vaizdo konferencijos sesijai. Įrašymo įranga nuotolinėje vietoje užtikrintų atsarginį įrašą, jei transliacijos metu staiga pablogėtų garso kokybė ar ryšys apskritai nutrūktų. Atkreiptinas dėmesys, kad turėtų būti gaunamas teismo leidimas daryti papildomą garso įrašą, nes šie procesiniai veiksmai yra teismo proceso dalis, ir niekas kitas, išskyrus teisumą, negali jo įrašinėti ar kitaip fiksuoti (Lietuvos Respublikoje galioja analogiška nuostata). Teismas turi nurodyti, kas toliau bus daroma su atsargine įrašo kopija.

Kai kurios valstybės gali reikalauti, kad bet kokia priesaika ar patvirtinimas, duodami liudytojo, atitiktų vietos normas, o ne Anglijos ar Velso teisę. Vaizdo konferenciją organizuojanti šalis turi tai išsiaiškinti iš anksto ir pasirūpinti visomis reikiamomis priemonėmis, ir apie visa tai informuoti teisumą.

Atskirai reikia atkreipti dėmesį į dokumentus, susijusius su liudytoju. Galbūt reiktų iš anksto paruošti atitinkamų dokumentų kopijų paketą, kuri bus nuotolinėje vietoje. Jei reiktų papildomų dokumentų, turėtų būti dokumentų kamera, nors daugeliu atvejų paprastesnė alternatyva būtų fakso įranga.

Vokietijoje liudytojai gali būti apklausiami naudojantis vaizdo konferencija, jeigu tai aptariama su atitinkamomis šalimis ir jos su tuo sutinka (Vokietijos civilinio proceso kodekso 128a straipsnio 2 dalis). Liudytojų arba ekspertų sutikimo reikalaujama, jeigu transliacija turi įtakos jų kaip asmenų teisėms.⁹⁹ Ispanijoje šiuo metu vis plačiau taikomos vaizdo konferencijos, kurios vis dažniau išstumia klausimų liudytojui pateikimą raštu – užtenka tik pateikti prašymą atitinkamos vietovės teismui padėti iširti įrodymus vaizdo konferencijos būdu.¹⁰⁰

Pagal Estijos Respublikos CPK § 350 teismas gali organizuoti procesinės konferencijos formos posėdžius, kai teismo proceso dalyvis arba jo atstovas, arba patarėjas turi galimybę posėdžio metu būti kitoje vietoje ir atlikti procesinius veiksmus

⁹⁹ Europos komisija *Europos teisminis tinklas. Įrodymų rinkimas ir įrodymo būdas. Vokietija.* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-03-01]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/civiljustice/evidence/evidence_ger_lt.htm.

¹⁰⁰ Europos komisija *Europos teisminis tinklas. Įrodymų rinkimas ir įrodymo būdas. Ispanija.* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-03-01]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/civiljustice/evidence/evidence_spa_lt.htm.

realiu laiku toje vietoje. Liudytojas arba ekspertas, esantis kitoje vietoje, turi turėti galimybę pasisakyti pirmiau nurodytu būdu, o proceso dalyviai, esantys kitoje vietoje, turi turėti galimybę užduoti jiems klausimus. Procesinės konferencijos būdu organizuojamame teismo posėdyje turi būti užtikrinama kiekvieno teismo proceso dalyvio teisė pateikti skundus ir prašymus, taip pat pateikti savo nuomonę dėl kitų dalyvių pateiktų skundų ir prašymų techniškai saugiu būdu, o teismo posėdžio sąlygos, susijusios su realaus laiko garsų ir vaizdų perdavimu tarp proceso dalyvio, nesančio teismo patalpose, bei teismo turi būti techniškai saugios. Esant liudininko ir šalių sutikimui, o skundo nagrinėjimo atveju – tik liudininko sutikimui, liudininkas gali būti apklausiamas telefonu.

Suomijoje liudytojas gali būti išklausomas naudojant vaizdo konferenciją arba kitą tinkamai pritaikomą techninį duomenų perdavimo būdą, suteikiantį audiovizualinį ryšį tarp dalyvaujančiųjų teismo posėdyje, jeigu teismas mano, kad tai tinkama. Šia procedūra galima naudotis, kai, pavyzdžiui, liudytojui sutrukdoma atvykti į teismą arba jo atvykimas kainuoja labai brangiai, arba jeigu liudytojas yra jaunesnis nei 15 metų amžiaus. Tam tikrais atvejais liudytojas gali būti apklausiamas telefonu.¹⁰¹

Švedijoje liudytojo apklausa gali būti vykdoma telefonu, jeigu taip tinka atsižvelgiant į liudytojo atvykimo išlaidas bei liudytojo asmeninės apklausos teismo salėje galimybes. Remiantis naujausiais įstatymais kai kuriuose teismuose liudytojas gali būti apklausiamas tomis pačiomis sąlygomis naudojantis vaizdo konferencija.¹⁰²

Vertinant naujas technologijas išryškėja du gana priešaringi, bet aktualūs ir teismams, požiūriai į šį reiškinį: vienas jų – lyriškas, optimistinis, progresyvus. Šiai nuomonei atstovauja kompiuterių vartotojai, bankininkai, technokratai ir kt. Šie entuziastai džiaugiasi, kad atsiveria naujos galimybės naudotis vos ne bet kuria televizijos ir radijo programa, galima rengti vaizdo konferencijas net nevykstant į jas. Kitas yra pesimistinis, reakcinis, gynybinis. Jį gina humanistai, kultūros ir meno atstovai, žmogaus teisių gynėjai. Šie skeptikai oponuoja teigdami, kad vaizdo konferencijos negali pakeisti žmogiškųjų ryšių, kurie visuomenės gyvenime yra labai svarbūs, o darbas kompiuteriu namuose dar labiau skatins žmonių izoliaciją. Pirmojo požiūrio atstovų daugiau Jungtinėse Amerikos Valstijose, o antrojo – Europoje.¹⁰³

¹⁰¹ Europos komisija *Europos teisminis tinklas. Įrodymų rinkimas ir įrodymo būdas. Suomija.* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-03-01]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/civiljustice/evidence/evidence_fin_lt.htm.

¹⁰² Europos komisija *Europos teisminis tinklas. Įrodymų rinkimas ir įrodymo būdas. Švedija.* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-03-01]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/civiljustice/evidence/evidence_swe_lt.htm.

¹⁰³ MEŠKAUSKAITĖ, Liudvika. Naujų informacinių technologijų teisinis reguliavimas. *Jurisprudencija*, Vilnius, 2002, t. 32(24), psl. 105-106.

4. TEISMO PROCESO FIKSAVIMAS NAUDOJANT INFORMACINES TECHNOLOGIJAS

Kiekviename pirmosios instancijos teismo posėdyje rašomas teismo posėdžio protokolas, išskyrus CPK nurodytus atvejus (CPK 168 straipsnis), pavyzdžiui, bylose dėl santuokos nutraukimo abiejų sutuoktinių bendru sutikimu ar vieno sutuoktinio prašymu (CPK XXXV skyrius), bylose dėl teismo leidimų išdavimo ar faktų patvirtinimo, turto administravimo, paveldėjimo procedūrų taikymo ir kitose bylose, kurios pagal Civilinį kodeksą bei kitus įstatymus nagrinėtinos supaprastinto proceso tvarka (CPK XXXIX skyrius). Teismo posėdžio ar atskirame posėdyje atlikto procesinio veiksmo protokole turi atsispindėti visi esminiai bylos nagrinėjimo ar atskiro procesinio veiksmo atlikimo momentai (CPK 169 straipsnio pirmoji dalis).

Kiekvienas teismo posėdis gali būti stenografuojamas ar daromas jo garso įrašas. Iššifruota stenograma prilyginama teismo posėdžio protokolui. Garso įrašas pridedamas prie teismo posėdžio protokolo. Apie daromą garso įrašą pažymima protokole (stenogramoje). Protokolas turi būti baigtas rašyti ar spausdinti ir pasirašytas ne vėliau kaip kitą dieną po teismo posėdžio ar atskiro procesinio veiksmo atlikimo pabaigos (CPK 170 straipsnis). Dalyvaujantys byloje asmenys turi teisę susipažinti su protokolu, teismo posėdžių stenogramomis, garso įrašais ir per tris dienas nuo protokolo pasirašymo dienos gali pareikšti rašytines pastabas dėl protokolo. Pastabose turi būti nurodoma, kas yra neteisingai įrašyta į protokolą, ir siūlymai, kaip turi būti įrašyta (CPK 171 straipsnis).

Tarptautinių žodžių žodynas nurodo, kad stenogrāfija (steno- + gr. graphō – rašau) – greitraščio sistema kalbėtojo kalbai užrašyti; užrašoma apie 100 žodžių per minutę suprastintais ženklais.¹⁰⁴ Daugelyje pasaulio ir Europos Sąjungos šalių teismo posėdžiai yra stenografuojami, pavyzdžiui, JAV, Jungtinėje Karalystėje, Vokietijoje, Šveicarijoje, Norvegijoje, Švedijoje, Kanadoje, Australijoje.

Pagal Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 38 straipsnį, teismo posėdžio eigai, įrodymams fiksuoti bei tirti proceso įstatymų nustatyta tvarka gali būti daromi garso ir vaizdo įrašai, filmuojama ir fotografuojama ar naudojamos kitos techninės priemonės. Apie techninių priemonių panaudojimą pažymima teismo posėdžio protokole, o įrašai ar kitokio fiksavimo rezultatai pridedami prie teismo posėdžio protokolo arba saugomi su byla. Proceso šalys, įgyvendindamos savo procesines teises, proceso įstatymų nustatyta tvarka gali daryti teismo posėdžio garso įrašą, tačiau kitiems asmenims draudžiama teismo posėdžio metu filmuoti, fotografuoti, daryti garso ar vaizdo įrašus bei naudoti kitas

¹⁰⁴ VAITKEVIČIŪTĖ, Valerija. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Žodynas, 2001.

technines priemonės. Draudimą teismo posėdžio metu naudoti technines priemonės pažeidusiems asmenims taikoma įstatymų nustatyta atsakomybė. CPK devinto straipsnio penktoji dalis iš esmės pakartoja šią Teismų įstatymo normą.

CPK pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas numato keletą pakeitimų CPK ketvirtajame skirsnyje. Visų pirma, projektu siūloma įtraukti teismo posėdžio protokolo sąvoką: teismo posėdžio protokolas – teismo procesinis dokumentas, kuriame išdėstomi visi esminiai bylos nagrinėjimo ar atskiro procesinio veiksmo atlikimo momentai. Antra, siūloma nurodyti, jog teismo posėdžio protokolas nerašomas atliekant procesinius veiksmus, nesusijusius su bylos nagrinėjimu iš esmės, taip pat bylą nagrinėjant rašytinio proceso tvarka ar tuomet, kai teismo posėdžio eiga fiksuojama naudojant specialias informacines ir elektroninių ryšių technologijas, ir kitais CPK numatytais atvejais. Trečia, siūloma teismo vykdomus sutaikymo veiksmus ir sutaikymo procedūras neprotokoluoti ir nefiksuoti kitomis priemonėmis. Ketvirta, ketinama įtraukti naują 173 straipsnį „Informacinių technologijų naudojimas teismo posėdyje“, kuriame būtų nurodoma, jog kiekvienas teismo posėdis gali būti stenografuojamas ar daromas jo garso įrašas. Iššifruota stenograma prilyginama teismo posėdžio protokolui. Garso įrašas pridedamas prie teismo posėdžio protokolo. Apie daromą garso įrašą pažymima protokole (stenogramoje). Jeigu teismo posėdžio eiga fiksuojama naudojant specialias informacines ir elektroninių ryšių technologijas, teismo posėdžio protokolas nerašomas, o byloje paliekamas teismo posėdžio elektroninis įrašas. Tokiems įrašams *mutatis mutandis* būtų taikomos CPK nuostatos, reguliuojančios teismo posėdžių protokolus.

Kai kuriais atvejais teismo proceso įgyvendinimo trukdžiu gali būti vartojami pertekliniai žodžiai. Dabar galiojančio CPK 170 straipsnio 5 dalis nustato, kad teismo posėdžio ar atskiro procesinio veiksmo protokolas turi būti baigtas rašyti ar spausdinti ir pasirašytas ne vėliau kaip kitą dieną po teismo posėdžio ar atskiro procesinio veiksmo atlikimo pabaigos. Šiame kontekste aišku, kad, tinkamai aiškinant, terminas „rašyti“ apimtų ir terminą „spausdinti“, o pastarojo termino savarankiškas nurodymas nepagrįstai gali būti siejamas su termino rašyti siauresne prasme, apimančia tik rašymą ranka popieriuje, o taip pat gali būti siejamas su galutinio protokolo tik materialia forma (jeigu terminas „spausdinti“ būtų aiškinamas kaip procesas, kai panaudojus spausdintuvą elektroninės formos dokumentas išspausdinamas popieriuje).¹⁰⁵ Deja, CPK pakeitimo ir papildymo įstatymo projekte nenumatoma keisti šios normos.

¹⁰⁵ Informacinės visuomenės plėtros komiteto prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės Elektroninio parašo įdiegimo viešajame administravime parengiamieji darbai. Darbo ataskaita. II etapas (atnaujinta versija) [interaktyvus]. 2002. [Žiūrėta 2007-11-17]. Prieiga per internetą: <[http://www.ivpk.lt/dokumentai/ataskaitos/epdiegimodarbai\(I%20etapas\).doc](http://www.ivpk.lt/dokumentai/ataskaitos/epdiegimodarbai(I%20etapas).doc)>

Austrijoje, jei pirmininkaujantis teisėjas atsisako naudotis protokoluotojo (sekretoriaus) paslaugomis, jis gali nuspręsti atitinkamo teismo protokolo parengimui naudoti garso įrašą (Austrijos CPK 212a skyriaus 1 dalis). Jei byla neišsprendžiama abipusiu susitarimu, bylos atsisakoma arba vienai iš šalių pripažinus kitos šalies teismą, juostos įrašas turi būti iššifruotas (Austrijos CPK 212 skyriaus 5 dalis, 212 skyriaus 2 dalis). Beje, juostos įrašo negalima ištrinti, kol nepraeina vienas mėnuo nuo galutinio termino prieštaravimams pareikšti dėl juostos įrašo iššifravimo tikslumo (Austrijos CPK 212a skyriaus 3 dalis, 212 skyriaus 5 dalis).¹⁰⁶

Austrijos CPK nėra jokios aiškios nuorodos dėl bylos šalių arba trečiųjų asmenų teisių naudoti garso ir vaizdo įrašus. Todėl galima daryti išvadą *argumento e contrario*, kad teismo posėdžių metu nurodytos kategorijos asmenims neleidžiama naudoti techninių priemonių. Atidžiau panagrinėjus galima surasti papildomų argumentų prieš tai, kad bylos šalys arba kiti susiję asmenys naudotų garso ir vaizdo įrašus. Pirma, pagal Austrijos CPK pirmiausia tai yra teismo pareiga šalių parodymų pagrindu nustatyti bylos faktines aplinkybes. Antra, Austrijos CPK reikalauja parengti tikrai sutrumpintos formos protokolą. Trečia, tuo atveju, jei šalys pateikia teismui parengiamuosius dokumentus, Austrijos CPK leidžia teismui naudoti tuos dokumentus ir apriboti šalių pareiškimų registravimą iki tol, kol juose randama nukrypimų (Austrijos CPK 210 skyriaus 1 dalis). Be to, kiekviena šalis turi teisę susipažinti su bet kokia kitai šaliai pateikta susirašinėjimo medžiaga, pateikta argumentų arba pasiūlymų forma.¹⁰⁷

Kalbant apie galimybę teismui daryti teismo posėdžių vaizdo įrašą arba viso teismo posėdžio garso įrašą, verta paminėti, kad nėra didelės jų vertės. Vaizdo įrašo darymas reikštų asmens, galinčio dirbti su atitinkamu aparatu, įdarbinimą. Dar daugiau, tas pats arba kitas asmuo privalėtų rengti medžiagą ir redaguoti bylai aktualią medžiagą. Trumpai tariant, naudojant aptariamąs priemones nebūtų taupomos darbo sąnaudos.¹⁰⁸

Pagal Estijos Respublikos CPK §51, protokolą turi būti spausdinamas arba įrašomas į skaitmeninę duomenų laikmeną, tačiau formatas turi būti toks, kad būtų galima atkurti protokolo tekstą rašytine forma. Šiame straipsnyje taip pat nurodoma, jog Estijos Respublikos Teisingumo ministras turėtų nustatyti techninius reikalavimus skaitmeniniams protokolams.

Estijos Respublikos CPK taip pat atskirai nurodo, jog teismo posėdis ar procesinis veiksmas iš pradžių gali būti įrašomas į garso, vaizdo ar kitą duomenų laikmeną, bet

¹⁰⁶ Duomenų apsauga teismų sistemoje. Phare programme twinning project: Strengthening administrative and technical capacity of personal data protection. [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-03-01] Psl. 32. Internetinė prieiga < <http://www.ada.lt/images/cms/File/Duomenu%20apsauga%20teismu%20sistemoje.pdf>>.

¹⁰⁷ *Ibid.*

¹⁰⁸ *Ibid.*

tuomet protokolas turi būti paruošiamas iš karto po teismo posėdžio ar procesinio veiksmo atlikimo. Tokiame protokole turi būti tik liudytojų, ekspertų ir proceso dalyvių parodymai bei apžiūros rezultatai, nebent šalis pareikalautų ar teismas nuspręstų, kad turi būti įtrauktos ir kitos esminės įrašo dalys. Toks įrašas įtraukiamas į bylą, be to, skaitmeninis protokolas turi būti pasirašytas skaitmeniniu būdu ar kitu techniškai saugiu būdu.

Ispanijoje žodinis bylos nagrinėjimo procesas fiksuojamas ir teismo šaukimai registruojami naudojant programinę įrangą, įrašančią ir atkuriančią garsą bei vaizdą. Garso bei vaizdo įrašus daro teismo sekretorius, kuriam priklauso saugoti juostas, diskus ar kitas laikmenas su įrašyta informacija. Be to, sekretorius surašo ir glaustą protokolą, kuriame, nuroydamas atitinkamą datą, laiką ir vietą, pažymi šalių prašymus bei siūlymus, teismo priimtas nutartis, taip pat aplinkybes ar nenumatytus dalykus, kurių programinė įranga galėjo neužfiksuoti.¹⁰⁹

Pažymėtina, kad jau dabar yra žinomos balso atpažinimo technologijos, pakeičiančios kompiuterio klaviatūrą mikrofonu ir programine įranga, keičiančia garsus į rašytinius simbolių. Personalinis kompiuteris, naudojantis balso atpažinimo programą, išverčia informaciją, gautą mikrofonu, ir perduoda ją kitoms kompiuterio taikomosioms programoms taip, tarsi ta informacija būtų buvusi surinkta klaviatūros pagalba. Kai vartotojas pasako žodį, kompiuteris ištiria garsus ir palygina su žodyne esančiais dešimtimis tūkstančių žodžių. Pabaigus atrinkimo procesą, programa perduoda simbolių teksto tvarkymo programoms ar kitoms taikomosioms programoms. Kompiuteris taip pat pateikia sąrašą kitų galimų variantų, jei pateiktasis žodis nėra teisingas. Įspūdingiausias šios technologijos aspektas yra gebėjimas taikyti dirbtinio intelekto programą, besimokančią iš savo klaidų.¹¹⁰ Ateityje šios technologijos tik tobulės, ir jos būtų puiki priemonė proceso fiksavimui, tačiau atsižvelgiant į lietuvių kalbos gramatikos, žodžių darybos sudėtingumą, jų atėjimas į Lietuvą gali gerokai užtrukti.

Dar vienas įdomus technologijų panaudojimo būdas, galintis pasitarnauti teismo posėdžio eigos fiksavimui, šiuo metu išbandomas Suomijoje. Suomijos teisingumo ministerija aprūpino teismus įranga, gebančia perduoti garsą ir vaizdą nuo liudytojų ir

¹⁰⁹ Europos komisija *Europos teisminis tinklas. Įrodymų rinkimas ir įrodymo būdas. Ispanija*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-03-01]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/civiljustice/evidence/evidence_spa_lt.htm.

¹¹⁰ MOSTOFIZADEH, Javad. Reducing the Costs of Civil Litigation Using New Technologies. In *Public Law Research Institute*. [interaktyvus]. 1995, Fall. [Žiūrėta 2008-02-10]. Internetinė prieiga <<http://w3.uchastings.edu/plri/fal95tex/newtech.html>>.

šalių stalų tiesiogiai į teismo kompiuterį.¹¹¹ Manytina, kad ši technologija yra pažangi ir perspektyvi, ateityje galbūt netgi pakeisianti įprastas teismo proceso fiksavimo priemones.

5. ELEKTRONINĖ BYLA IR TEISMŲ ADMINISTRAVIMO KOMPIUTERIZAVIMAS

Elektroninių bylų sistema jau veikia Estijoje. Estijos Respublikos CPK § 57 nurodo, kad byla gali būti, visa ar dalis jos, skaitmeninės formos. Tokiu atveju dokumentai, pateikti teismui popierinės formos, turi būti įrašomi į skaitmeninę duomenų laikmeną, ir tokios laikmenos turi pakeisti popierinius dokumentus. Dokumente, įrašytame į skaitmeninę laikmeną, turi atsispindėti data, kada dokumentas įrašytas, duomenys apie asmenį, padariusį įrašą, ir jo/jos skaitmeninis parašas. Tokiu atveju popierinės formos dokumentas saugomas iki proceso pabaigos, kol tai yra būtina.

JAV nuo 2001 metų veikia bylų tvarkymo ir elektroninių bylų sistema CM/ECF, suteikianti teismams naujausią teismo registrų tvarkymo sistemą. Ši sistema leidžia teismams bylos dokumentus tvarkyti elektronine forma, padeda taupyti kaštus (spausdinimo, transportavimo, pašto), laiką, yra lengva naudotis. Prie CM/ECF sistemos gali prisijungti teisme užsiregistravę advokatai, kurie bet kuriuo metu iš bet kurios vietos gali sužinoti bylos eigos detales, kokie dokumentai buvo pateikti ir panašiai. Sistemos vartotojai gauna pranešimą į elektroninio pašto dėžutę, jei elektroninėje byloje, su kuria jie yra susiję, atsiranda naujų elektroninių dokumentų ar įvyksta bet kokie pasikeitimai.¹¹² Naudojant šią sistemą jau iškilo pirmosios praktinės problemos: *American Boat Co. v. Unknown Sunken Barge* byloje advokatas negavo pranešimo į elektroninio pašto dėžutę, kad priimtas sprendimas, todėl praleido apeliacinio skundo padavimo terminą. Nors informacinė sistema rodė, kad pranešimas buvo išsiųstas, tačiau vėliau paaiškėjo, kad buvo technologinis gedimas, dėl ko pranešimai tuo momentu nepasiekdavo respondento. Vis dėlto, advokatas turi galimybę tikrinti bylos statusą informacinėje sistemoje, todėl teismas pasiteisinimą, kad buvo gedimas informacinėje sistemoje, prilygino klasikiniam pasiaiškinimui: „Šuo suėdė mano namų darbus“.¹¹³

¹¹¹ LAUKKANEN, Sakari. Last trends in the Finnish civil procedure and judicial administration. In *The recent tendencies of development in civil procedure law – between East and West*: International conference to celebrate the 100th anniversary of the birth of prof. Jonas Žėruolis. Vilnius: Justitia, 2007. P. 75.

¹¹² U.S. COURTS interneto svetainė. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 m. kovo 8 d.]. Interentinė prieiga: <<http://www.uscourts.gov>>.

¹¹³ WILSON, Elisabeth, A. Electronic Case Filing: What Happens When Counsel Does Not Receive Email Notices? In *Computer Law Review and Technology Journal* [interaktyvus], 2006, Vol. X, P. 229-237. [žiūrėta 2008-02-13] Internetinė prieiga: <<http://www.smu.edu/csr/articles/2006/Winter/SMC202.pdf>>.

Prof. Edward F. Sherman išskiria tokius efektyvaus bylų valdymo principus: 1) teisėjai turi būti aktyvūs vadovaudami ir prižiūrėdami elektroninės bylos eigą; 2) teismuose turi būti nustatyti aiškūs grafikai, tvarkaraščiai skirtingoms bylos progreso fazėms fiksuoti; 3) teismai turi nuolat vertinti ir tobulinti elektroninių bylų tvarkymo procedūras.¹¹⁴

Lietuvos įstatymų leidėjas neužsimena apie elektroninės (skaitmeninės) bylos galimybę, taigi visos bylos iki šiol yra popierinės formos. Vis dėlto Lietuvoje aktyviai vykdomas teismų kompiuterizavimas, taigi tikėtina, kad jau po kelerių metų ir Lietuvoje atsiras galimybė visą bylos medžiagą laikyti, saugoti ir archyvuoti elektronine forma.

2001 m. spalio 30 d. Europos Komisija ir Lietuvos Respublikos Vyriausybė pasirašė finansinį memorandumą, kuriame iš PHARE programos skiriama lėšų PHARE Dvynių projektui LT01.07.02 „Lietuvos teismų gebėjimų stiprinimas“. Šio projekto lėšos nebuvo pakankamos išbaigta informacinei sistemai sukurti, todėl panaudojant skirtas lėšas buvo nuspręsta sukurti teismų informacinės sistemos pagrindines dalis:

- 1) visuose teismuose sukurti vietinius kompiuterinius tinklus, sujungiant tik pagrindinių teismo darbuotojų – teisėjų, raštinės darbuotojų – kompiuterius (Intraneto sistema);
- 2) kiekviename teisme pastatyti po serverį, kuriame būtų kaupiama visa teismo informacija apie nagrinėjamas bylas ir jų eigą;
- 3) vietinius kompiuterių tinklus sujungti į uždara žinybinį teismų tinklą su centrine valdymo įstaiga;
- 4) sukurti centrinę duomenų bazę, kurioje būtų kaupiama visų respublikos teismų informacija apie nagrinėjamas bylas ir jų eigą (LITEKO);
- 5) paruošti taikomųjų programų paketą teismų sistemai.¹¹⁵

Šio projekto įgyvendinimo darbai prasidėjo 2003 m. pabaigoje. Iki 2004 m. gegužės mėnesio buvo atlikti vietinių teismų kompiuterių tinklų instaliavimo darbai, teismuose pastatyti serveriai, jie per respublikinį teismų tinklą sujungti su centriniu serveriu. Be to, pasinaudojant respublikiniu teismų tinklu visi teismai turi ryšį su Internetu per bendrą ryšio kanalą, kuris yra apsaugotas nuo įsilaužimų iš išorės, nuo kompiuterinių virusų. Šiuo metu vyksta taikomųjų programų paketo teismų sistemai programavimo darbai, kurios galima suskirstyti į tokius modulius:

¹¹⁴ SHERMAN, Edward, F. A Process Model and Agenda for Civil Justice Reforms in the States. In *Stanford Law Review*, [interaktyvus] Volume 46, Number 6. (July, 1994). P. 1562-1563. [Žiūrėta 2007 gruodžio 11 d.] Internetinė prieiga: <<http://links.jstor.org/sici?sici=0038-9765%28199407%2946%3A6%3C1553%3AAPMAAF%3E2.0.CO%3B2-L>>.

¹¹⁵ Nacionalinės teismų administracijos internetinė svetainė. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 03 01]. Internetinė prieiga: <<http://www.teismai.lt/teismai/tis/tis.asp>>.

1. Bylų registravimo ir apskaitos modulis (I instancijos ir aukštesnių instancijų teismuose nagrinėjamų bylų registracija). Bylų registravimo modulių sukaupta informacija yra pagrindas teismo praktikos rinkimui bei automatizuotos teismų statistikos sistemos funkcionavimui.
2. Viešąjį interesą turinčių apygardų ir apeliacinio teismų sprendimų skelbimo internete modulis.
3. Statistinių ataskaitų generavimo ir kai kurių ataskaitų skelbimo internete modulis.
4. Susijusios su byla informacijos apsikeitimo, kai byla nagrinėjama apeliacine ar kasacine tvarka, modulis. Informacija tarp teismų turi būti lengvai perduodama. Aukštesnės instancijos teismas turi greitai ir lengvai gauti nagrinėtos I instancija bylos kortelę ir po to, kai ji bus papildyta nauja bylos informacija, perduoti ją atgal.
5. Panašių bylų ir informacijos paieškos aukštesnės instancijos teismo sprendimuose modulis. Leidžia rasti ir naudotis aprobuotos teismų praktikos informacija, kaupiama Lietuvos Aukščiausiame Teisme ir Lietuvos vyriausiajame administraciniame teisme, aukštesnės instancijos teismo ir kitų teismų praktikos informacija.
6. Procesinių dokumentų blankų šablonų panaudojimo modulis. Teisėjams šablonai būtų pagalbiniė priemonė rašant teismo sprendimą, raštinės darbuotojams ir posėdžių sekretorėms – ruošiant kitus teismo procesinius dokumentus.
7. Bylų nagrinėjimo terminų stebėjimo modulis.
8. Teismų tvarkaraščio sudarymo ir jo skelbimo internete modulis. Turi atspausdinti ir skelbti internete nagrinėjamų tą dieną teismų posėdžiuose bylų numerius, jų laiką, šalis, teisėjus ir pan.
9. Teisėjų apkrovimo skaičiavimo modulis. Šis modulis skirtas teismo pirmininkui (pirmininko pavaduotojui, skyrių pirmininkams).
10. Bylų paskirstymo teisėjams modulis.
11. Informacijos apsikeitimo su išorinėmis organizacijomis (valstybės registrais, teisėsaugos institucijų duomenų bazėmis) modulis. Modulis turi suteikti galimybę rasti ir leisti paimti elektroninėje formoje esančius duomenis iš kitų žinybų duomenų bazių, valstybinių registų. Vieni duomenys, kaip pvz., teisės aktai, yra informacinio pobūdžio ir jie reikalingi kasdieniniame teisėjų ir kito teismo personalo darbe. Kiti duomenys iš valstybinių registų (gyventojų, įmonių registru), iš prokuratūros, policijos departamento, vidaus reikalų ministerijos duomenų bazių padidintų registruojamos informacijos patikimumą pildant bylos korteles: pvz., registruojant asmens kodus, pavardes, įmonių

pavadinimus, padarytus nusikaltimus, vietą, laiką, buvusį teistumą ir t.t. Informacijos nereikėtų pakartotinai registruoti rankiniu būdu.

12. Gaunamos/siunčiamos teismų dokumentacijos rengimo, registravimo ir paieškos modulis. Šis modulis turi apimti įstaigos vidinių, gautų ir siunčiamų dokumentų, darbų, pavedimų ar užduočių rengimo, saugojimo, suradimo, paskirstymo tarp darbuotojų ir jų vykdymo kontrolę, konfidencialumą ir duomenų saugumą.

13. Teisininkų, dalyvaujančių teismo procesuose, užimtumo patikrinimo modulis. Skiriant posėdžio laiką ir numatant jame prokurorų ir advokatų dalyvavimą, modulis turi leisti patikrinti, ar šie posėdžio dalyviai numatomo posėdžio metu nėra užimti, ar galės dalyvauti posėdyje.¹¹⁶

Suomijoje kuriama teismų elektroninė duomenų bazė, kuri suteiks galimybę įteikti teismo sprendimus ieškovams ir teismo sprendimų vykdymo institucijoms elektroniniu būdu. Šiuo metu Suomijoje jau galioja vykdymo proceso įstatymų pakeitimai, nurodantys, kad elektroniniai dokumentai gali būti pagrindas pradėti vykdymo procesą. Ateityje ieškovas galės jau ieškinyje prašyti pradėti vykdymo procesą iš karto priėmus sprendimą, todėl byla tiesiogiai keliautų į vykdymo instituciją elektroniniu būdu. Vienintelis įprastų dokumentų atvejis liktų siunčiant sprendimą atsakovui, kadangi tai vis tiek daugeliu atvejų reiktų daryti paštu arba per teismo kurjerį.¹¹⁷ Taigi matyti, kad ir Suomijoje elektroninių bylų naudojimas teismo procese dar nėra įgyvendintas, bet tikėtina, kad tai bus padaryta ateityje.

¹¹⁶ *Ibid.*

¹¹⁷ LAUKKANEN, Sakari. Last trends in the Finnish civil procedure and judicial administration. In *The recent tendencies of development in civil procedure law – between East and West*: International conference to celebrate the 100th anniversary of the birth of prof. Jonas Žėruolis. Vilnius: Justitia, 2007. P. 74.

III. ASMENS DUOMENŲ APSAUGA IR INFORMACINĖS TECHNOLOGIJOS CIVILINIAME PROCESU

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijoje¹¹⁸ asmens teisė į privatumą, asmeninio gyvenimo neliečiamumą įtvirtinta kaip pagrindinė žmogaus teisė. Vis dėlto užtikrinti šią teisę naujų technologijų epochoje tampa itin sudėtingu uždaviniu.¹¹⁹ Naujųjų informacinių technologijų srityje privatumas kol kas yra mažiausiai apsaugotas. Šiandien niekas negali patvirtinti, kad elektroninis paštas bei naudojami serveriai yra sritis, į kurią nėra galimybės įsibrauti.¹²⁰ Vienas iš labiausiai nepageidautinų informacinių technologijų revoliucijos padarinių yra itin paprastas asmens privatumo ribų peržengimas. Nebereikia atplėšinėti svetimų laiškų, tyrinėti asmeninių popierių ir dokumentų – slaptos asmens gyvenimo detalės gali akimirksniu tapti prieinamos daugeliui.¹²¹

Kalbant apie procesinių dokumentų įteikimą naudojant informacines technologijas, kyla klausimas, ar įteikiant tokiais būdais dokumentus, nebus pažeistos asmens teisės į privatų gyvenimą, duomenų apsaugą, ar nebus taip, kad bet kuris asmuo, to norėdamas, galės perskaityti dokumentus, kuriuose yra asmeninės, o gal net komercinės ar valstybės paslaptys.

Dauguma autorių pripažįsta, jog yra tikimybė, kad gautas žinutes galės perskaityti tretieji asmenys. Žinoma, informaciją galima saugoti techninėmis ir technologinėmis priemonėmis, bet tai daugiau išmano informatikos specialistai, o ne teisininkai. Tai kodavimas (angl. *Encryption*), įvairios antivirusinės programos, atsarginių kopijų darymas (angl. *backup*) ir pan. Tenka pažymėti, kad šios techninės priemonės nėra labai patikimos, todėl būtina aukštesnio lygio teisinė apsauga, numatanti pažeidėjų teisinę atsakomybę.¹²²

Kompiuterių ir jų tinklų plėtra tapo viena iš priežasčių, paskatinusių nacionalinių asmens duomenų apsaugos įstatymų priėmimą, todėl kai kurie autoriai netgi teigia, jog

¹¹⁸ Valstybės žinios, 1995-05-16, Nr. 40-987.

¹¹⁹ CIVILKA, Mindaugas. Europos Sąjungos asmens duomenų apsaugos internete teisinis reguliavimas. *Teisė*, 2003, Nr. 47.

¹²⁰ MEŠKAUSKAITĖ, Liudvika. Naujų informacinių technologijų teisinis reguliavimas. *Jurisprudencija*, 2002, t. 32(24), p. 110.

¹²¹ CIVILKA, Mindaugas. Europos Sąjungos asmens duomenų apsaugos internete teisinis reguliavimas. *Teisė*, 2003, Nr. 47.

¹²² MEŠKAUSKAITĖ, Liudvika. Naujų informacinių technologijų teisinis reguliavimas. *Jurisprudencija*, 2002, t. 32(24), p. 110.

kompiuteriai ir buvo pagrindinė asmens duomenų apsaugos taisyklių susiformavimą lėmusi jėga.¹²³

Apskritai asmens duomenų apsaugos tikslai skirstytini į dvi grupes: 1) ginti asmens teisę į privatumą ir 2) ginti kitas asmenines laisves (angl. *individual liberties*) bei nevaržyti laisvo asmens duomenų tvarkymo. Tai įtvirtinta pagrindiniuose duomenų apsaugos tarptautiniuose dokumentuose,¹²⁴ taip pat nacionaliniuose teisės aktuose.

Dar 1981 metais Europos Taryba priėmė konvenciją „Dėl asmenų apsaugos, susijusios su automatizuotu asmens duomenų apdorojimu“¹²⁵, kurioje deklaruojama kiekvienos valstybės, ratifikavusios šią konvenciją, pareiga gerbti kiekvieno asmens teises ir pagrindines laisves, ypač teisę į privatų gyvenimą, atsižvelgiant į automatizuotą duomenų, susijusių su šiuo asmeniu, apdorojimą. Reaguodami į technologinius pasikeitimus Europos Parlamentas ir Taryba 1995 m. spalio 24 d. priėmė direktyvą „Dėl asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo“ (95/46/EB)¹²⁶ (toliau – Direktyva). Be to, 1998 m. vasario 25 d. Europos Komisija priėmė Pataisytą pasiūlymą, skirtą Europos Parlamento ir Tarybos direktyvai „Dėl asmens duomenų apsaugos ir slaptumo skaitmeninių telekomunikacijų tinklų, ypač skaitmeninio tinklo integruotų paslaugų (STIP) ir skaitmeninių mobiliųjų tinklų kontekste“. Šių aktų tikslas – numatyti plačią piliečių apsaugos nuo piktnaudžiavimo jų asmenine informacija sferą. Pagal nurodytos direktyvos 1 straipsnį valstybės narės saugo fizinių asmenų pagrindines teises ir laisves, o ypač jų privatumo teisę tvarkant asmens duomenis.¹²⁷

Lietuvoje taip pat yra žengta žingsnių asmens privatumo apsaugai stiprinti. Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas¹²⁸ buvo priimtas 1996 metais, o po dvejų metų jo taikymo sritis praplėsta ir dabar apima ne tik valstybinį, bet ir privatųjį sektorių. Nauja šio įstatymo redakcija priimta 2000 m. liepos 17 d. Ši naujoji įstatymo redakcija yra suderinta su Europos Sąjungos teisės reikalavimais.

Norint apsaugoti asmens duomenis nepakanka vien teisinio reglamentavimo. Labai svarbu įdiegti tam tikras technines naujoves, užtikrinančias techninę apsaugą, t. y. antivirusinės apsaugos, audito, vartotojų reguliavimo, įsilaužėlių aptikimo, informacijos

¹²³ CIVILKA, Mindaugas. Europos Sąjungos asmens duomenų apsaugos internete teisinis reguliavimas. *Teisė*, 2003, Nr. 47.

¹²⁴ SAULIŪNAS, D. *Informacinių technologijų teisė*. Vilnius: NVO Teisės institutas, 2004, p. 86.

¹²⁵ Valstybės žinios, 2001, Nr. 32-1059.

¹²⁶ 1995 m. spalio 24 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 95/46/EB dėl asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo (OL, 1995 L 281, p. 31).

¹²⁷ MEŠKAUSKAITĖ, Liudvika. Naujų informacinių technologijų teisinis reguliavimas. *Jurisprudencija*, Vilnius, 2002, t. 32(24), psl. 110.

¹²⁸ Valstybės žinios, 1996, Nr. 63-1479. Aktuali 2004 m. balandžio 13 d. redakcija.

kopijavimo, šifravimo, elektroninių parašų tvarkymo ir kitokias programas.¹²⁹

Būtina ne tik imtis formalių teisinių priemonių, įtvirtinančių nuostatas dėl asmens privataus gyvenimo ir duomenų teisinės apsaugos, bet ir nustatyti pareigas elektroninių ryšių paslaugų teikėjams bei tinklų operatoriams imtis techninių priemonių, užkertančių kelią neteisėtai prieigai prie elektroninių ryšių tinklų, ir šitaip užtikrinti ryšio privatumą bei asmens duomenų apsaugą.¹³⁰ Elektroninių ryšių įstatymo 62 straipsnio pirmoje dalyje nustatyta, kad viešųjų elektroninių ryšių paslaugų teikėjai privalo įgyvendinti tinkamas technines ir organizacines priemones savo teikiamų paslaugų saugumui užtikrinti, o prireikus – kartu su viešųjų ryšių tinklų teikėjais imtis tokių pat priemonių viešųjų ryšių tinklų saugumui užtikrinti.

Siunčiant elektroninio pašto pranešimus ar kitais būdais perduodant informaciją naudojantis informacinėmis technologijomis, turi būti užtikrinamas techninis tinklų saugumas, taip pat turi būti reguliuojamas srauto duomenų tvarkymas. Tokie srauto duomenys gali būti elektroninio pranešimo perdavimo laikas, trukmė, perduodamų duomenų apimtis, pranešimo maršrutas, perdavimui naudotas protokolas, siuntėjo ar gavėjo įrenginio buvimo vieta ir t.t.

Pagal Direktyvos antrąjį straipsnį, asmens duomenys – tai informacija, susijusi su asmeniu („duomenų subjektu“), kurio tapatybė yra nustatyta arba gali būti nustatyta; asmuo, kurio tapatybė gali būti nustatyta tiesiogiai ar netiesiogiai, ypač pasinaudojus nurodytu asmens identifikavimo kodu arba vienu ar keliais to asmens fizinei, fiziologinei, protinei, ekonominei, kultūrinei ar socialinei tapatybei būdingais veiksniais. Asmens duomenų apibrėžime pabrėžiami du kriterijai – tiesioginis ir netiesioginis asmens tapatybės nustatymas, o tai bent teoriškai leidžia apimti daug duomenų, kurie *prima facie* turi menką ryšį su konkrečiu asmeniu. Todėl duomenys gali būti asmeniniai, netgi jeigu su jų pagalba asmuo gali būti identifikuotas tik kartu su kitais duomenimis – pagalbinais. Kita vertus, svarbu tai, kad nustatomi identifikuotinumą kriterijų apribojimai – asmens tapatybės nustatymas turi būti įmanomas nenaudojant neprotingų laiko, darbo ir pan. sąnaudų. Direktyvos išanginėje 26 citatoje teigiama, kad, norint nustatyti, ar asmens tapatybė gali būti nustatyta, reikia atsižvelgti į visas priemones, kuriomis galėtų pasinaudoti duomenų valdytojas ar kiekvienas kitas asmuo minėto asmens tapatybei nustatyti.¹³¹ Taigi asmens duomenys tarsi sugrupuojami į dvi kategorijas: identifikatorius ir kitus duomenis. Tipiškiausias identifikatoriaus pavyzdys – asmens kodas, registracijos

¹²⁹ MEŠKAUSKAITĖ, Liudvika. Naujų informacinių technologijų teisinis reguliavimas. *Jurisprudencija*, Vilnius, 2002, t. 32(24), psl. 111.

¹³⁰ JARUKAITIS, Irmantas, et al. *Elektroninių ryšių teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2005, p. 337.

¹³¹ CIVILKA, Mindaugas. Europos Sąjungos asmens duomenų apsaugos internete teisinis reguliavimas. *Teisė*, 2003, Nr. 47.

numeris, leidimo numeris ir pan. Asmeninė informacija *per se* nėra ir negali būti asmens duomeniu (pagal Direktyvą) tol, kol ją susiejus su kita asmenine informacija arba identifikatoriumi tampa įmanoma identifikuoti konkretų asmenį.¹³²

Lietuvoje, kaip ir daugelyje kitų valstybių, teismų procesiniai sprendimai skelbiami internete siekiant informuoti visuomenę apie teisės aiškinimo ir taikymo praktiką Lietuvos teismuose. Lietuvos teismų sprendimai, nuosprendžiai, nutarimai ir nutartys, nurodyti Teismų įstatymo 39 straipsnio trečiojoje, ketvirtojoje ir penktojoje dalyse skelbiami Nacionalinės teismų administracijos tinklalapyje. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo procesiniai sprendimai taip pat skelbiami šių teismų interneto tinklalapiuose. Kai yra techninės galimybės, laikantis šios tvarkos Lietuvos apeliacinio teismo, apygardų teismų ir apygardų administracinių teismų įsiteisėję procesiniai sprendimai gali būti taip pat skelbiami juos priėmusių teismų interneto tinklalapiuose. Teismų procesiniai sprendimai ir kita su tuo susijusi informacija internete skelbiama naudojant teismų informacinę sistemą LITEKO. Siekiant garantuoti asmens duomenų apsaugą, kai internete skelbtiname teismo procesiniame sprendime yra viešai neskelbtinų duomenų (valstybės, tarnybos, profesinių, komercinių, banko, įvaikinimo ar kitų teisės aktų saugomų paslapčių, fizinių asmenų asmens kodai, gyvenamųjų vietų adresai, gimimo datos ir vietos, valstybiniai automobilių numeriai, banko sąskaitų numeriai ir pan.), parengiama viešai skelbtina procesinio sprendimo versija, iš kurios visi viešai neskelbtini duomenys pašalinami. Pašalintų duomenų vietoje pasviruoju šriftu skliaustuose įrašoma: „(duomenys neskelbtini)“. Jeigu procesiniame sprendime minimi fizinių asmenų vardai ir pavardės, viešai skelbtinoje procesinio sprendimo versijoje fizinių asmenų vardai ir pavardės keičiami inicialais - pirmosiomis fizinių asmenų vardų ir pavardžių raidėmis. Juridinių asmenų atstovų ir turto administratorių vardai ir pavardės inicialais keičiami, jeigu yra šių asmenų rašytinis prašymas, išskyrus atvejus, kai šie asmenys yra advokatai, advokatų padėjėjai ar bankrutuojančių įmonių administratoriai. Toks prašymas gali būti pareikštas ir bylos nagrinėjimo metu, ir bylai pasibaigus. Viešai skelbtina procesinio sprendimo versija, iš kurios pašalinami kokie nors nevieši duomenys, pažymima įrašant skliaustuose raidę „(S)“ po procesinio sprendimo kategorijos numerio(-ių). Ši procesinio sprendimo versija

¹³² CIVILKA, Mindaugas. Europos Sąjungos asmens duomenų apsaugos internete teisinis reguliavimas. *Teisė*, 2003, Nr. 47.

įsegama į teismų informacinę sistemą LITEKO, kaip „nuasmeninta“ procesinio sprendimo versija.¹³³

Suinteresuoti asmenys turi teisę kreiptis į teismą, kuris priėmė interneto tinklalapyje skelbiamą procesinį sprendimą, su rašytiniu prašymu iš internete skelbiamo teismo procesinio sprendimo pašalinti viešai neskelbtinus duomenis (pavyzdžiui, perteklinius duomenis apie fizinius asmenis, jų privatų ar šeimos gyvenimą, duomenis, sudarančius komercines, banko ir kitas teisės aktų saugomas paslaptis ir pan.).¹³⁴ Taigi matyti, kad teismo procesinių sprendimų skelbimo internete atžvilgiu imtasi veiksmingų priemonių asmens duomenų apsaugai užtikrinti. Vis dėlto, praktikoje bylos dalyviai (galbūt dėl informacijos trūkumo) šia teise mažai naudojami.

Kalbant apie vaizdo ir garso įrašus kaip įrodinėjimo priemonę, reiktų pažymėti, jog svarbiausias reikalavimas, keliamas tokioms įrodinėjimo priemonėms, yra jų atsiradimas nepažeidžiant įstatymų. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1997 m. birželio 13 d. nutarimo Nr. 5 „Dėl įstatymų, reguliuojančių teismo sprendimo priėmimo ir išdėstymo tvarką, taikymo teismų praktikoje“ 2.2 papunktyje pabrėžiama, kad įrodinėjimo priemonės gali būti nuotraukos, kino juostos, vaizdo ir garso įrašai, padaryti nepažeidžiant įstatymų, pavyzdžiui, Konstitucijos 22 ir 24 straipsnių, CK 2.23 straipsnio, Visuomenės informavimo įstatymo 18 straipsnio. Taigi naudojant šias įrodinėjimo priemones, negalima pažeisti konstitucinės asmeninio gyvenimo ir būsto neliečiamumo nuostatos, t. y. negali būti naudojami slapta, neteisėtai įsibraunant į būstą ar kitomis neteisėtomis priemonėmis padaryti nuotraukos, vaizdo ar garso įrašai. Taip pat pažymėtina, kad informacija apie privatų asmens gyvenimą gali būti renkama tik vadovaujantis įstatymu, panaudojama įstatymų nustatytais tikslais ir tvarka (CK 2.23 str., Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo 5, 7-8 str.; Policijos veiklos įstatymo 18 str. 1 d. 3 p., Valstybės saugumo departamento įstatymo 4-5 str., Operatyvinės veiklos įstatymo 8-11 str.) ir tik motyvuotu teismo sprendimu. Tačiau visada būtina atsižvelgti, ar asmuo nepiktnaudžiauja teise apskritai ir teise į privatumą. Be to, parodyti arba paskelbti teismo posėdyje nuotraukas, vaizdo ar garso įrašus, kuriuose užfiksuotas privatus asmens gyvenimas, leidžiama tik to asmens sutikimu, o kitais atvejais - tik uždarame teismo posėdyje (CPK 220 str. 2 d.).¹³⁵

¹³³ Teismų tarybos 2005-09-09 nutarimas Nr. 13P-378 Dėl teismų sprendimų, nuosprendžių, nutarimų ir nutarčių skelbimo internete tvarkos patvirtinimo. Prieiga per internetą: <http://www.teismai.lt/savivalda/nutarimai/20050909-378.doc>.

¹³⁴ *Ibid.*

¹³⁵ *Cit. op.1*, p. 507-508.

IŠVADOS

1. Informacinės technologijos šiuolaikiniame civiliniame procese gali būti naudojamos keliais būdais: rengiant procesinius dokumentus, juos pateikiant teismui, procesinių dokumentų įteikimo atveju, įrodinėjimo procese naudojant elektroninius duomenis, vaizdo bei garso įrašus, apklausiant liudytojus bei byloje dalyvaujančius asmenis vaizdo ar telekonferencijų būdu, fiksuojant teismo posėdžio eigą (darant garso įrašus ar naudojant kitas modernias technologijas), kaupiant visą bylos medžiagą skaitmenine forma (elektroninės bylos). Visa tai padėtų efektyviau įgyvendinti tokius civilinio proceso teisės principus kaip proceso operatyvumas, ekonomiškumas, greitumas, efektyvumas, asmens teisė kreiptis į teismą teisminės gynybos, kooperacija.
2. Byloje dalyvaujančių asmenų procesiniams dokumentams CPK nustato griežtus reikalavimus, kurie ne visuomet gali būti pritaikyti perduodant dokumentą teismui naudojant informacines technologijas, pvz., parašo reikalavimas. Jei įstatyme būtų numatyta alternatyva parašui – kitos asmenį identifikuojančios priemonės, ši problema būtų išspręsta. Be to, pagal dabar galiojančius civilinio proceso teisės aktus byloje dalyvaujantys asmenys turi asmeniškai pateikti teismui rašytinės formos procesinius dokumentus. Nors teoriškai būtų įmanoma pateikti tokius dokumentus naudojant informacines technologijas, tačiau kol kas nėra išspręstas klausimas, kaip teismas turėtų persiųsti juos kitiems byloje dalyvaujantiems asmenims.
3. Vaizdo ir garso įrašai gali būti naudojami kaip įrodinėjimo priemonė teisme, bet jie turi būti gauti teisėtu būdu – asmenys, esantys tame įrašė, turėjo žinoti, kad jie buvo filmuojami ar kad jų pokalbis buvo įrašinėjamas. Priešingu atveju teismas negali priimti, vertinti ir remtis tokiais įrodymais.
4. Elektroniniai duomenys (elektroniniai dokumentai, elektroninio pašto pranešimai ir pan.) gali būti rašytiniai įrodymai, jei juose esanti informacija gali būti pateikta vėlesniam naudojimui ir yra susijusi su bylai reikšmingomis aplinkybėmis. Vis dėlto, įstatymų leidėjas turėtų aiškiau suformuluoti, kokie elektroniniai duomenys teismo gali būti priimti ir vertinami.
5. Vaizdo bei telekonferencijos galėtų būti naudojamos proceso dalyvių dalyvavimui teismo posėdyje užtikrinti, apklausti liudytoją jo buvimo vietoje, atliekant apžiūrą,

bylose dėl nedidelių sumų priteisimo renkant įrodymus. Tam reikia, kad įstatymų leidėjas numatytų tokias galimybes įstatyme, bei poįstatyminiuose teisės aktuose detalizuotų naudojimo tvarką. Be to, teismai turi būti aprūpinami technine įranga, būtina telekonferencijų bei vaizdo konferencijų naudojimui, bei transliacijai į posėdžių salę.

6. Informacinės technologijos padėtų fiksuoti teismo posėdžio eigą, todėl tam tikrais atvejais nebereiktų rašyti protokolo, o užtektų elektroninį teismo posėdžio įrašą pridėti prie bylos. Stenografavimas yra gana sudėtinga technologija, reikalaujanti specialių teismo darbuotojų įgūdžių ir brangios techninės įrangos, todėl efektyviau būtų ieškant kitų modernių teismo proceso fiksavimo būdų.
7. Lietuvos įstatymų leidėjas neužsimena apie elektroninės (skaitmeninės) bylos galimybę, taigi visos bylos iki šiol yra popierinės formos. Vis dėlto, Lietuvoje aktyviai vykdomas teismų kompiuterizavimas (pavyzdžiui, teismų informacinė sistema „LITEKO“), taigi tikėtina, kad jau po kelerių metų ir Lietuvoje atsiras galimybė visą bylos medžiagą laikyti, saugoti ir archyvuoti elektronine forma.
8. Įstatymų leidėjas modernizuodamas civilinį procesą turėtų skirti ypatingą dėmesį asmens duomenų apsaugai, kadangi asmens teisė į privatumą yra viena svarbiausių.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Teisės aktai:

- 1) 1981 m. Europos Tarybos konvencija „Dėl asmenų apsaugos, susijusios su automatizuotu asmens duomenų apdorojimu“. (Valstybės žinios, 2001, Nr. 32-1059);
- 2) 2007 m. liepos 11 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 861/2007, nustatantis Europos ieškinių dėl nedidelių sumų nagrinėjimo procedūrą (OL, 2007 L 199, p.1);
- 3) 1995 m. spalio 24 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 95/46/EB dėl asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo (OL, 1995 L 281, p. 31);
- 4) 1999 m. gruodžio 13 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 1999/93/EB dėl Bendrijos elektroninių parašų reguliavimo sistemos, (OL, 2000 L 013, p. 0012 – 0020);
- 5) Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. (Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262. Aktuali 2007 m. birželio 12 d. redakcija);
- 6) Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. (Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340. Aktuali 2006 m. rugsėjo 21 d. redakcija);
- 7) Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas. (Valstybės žinios, 1996, Nr. 63-1479. Aktuali 2004 m. balandžio 13 d. redakcija);
- 8) Lietuvos Respublikos elektroninio parašo įstatymas. (Valstybės žinios, 2000, Nr. 61-1827. Aktuali 2002 m. birželio 6 d. redakcija);
- 9) Lietuvos Respublikos elektroninių ryšių įstatymas. (Valstybės žinios, 2004, Nr. 69-2382. Aktuali 2007 m. balandžio 12 d. redakcija).
- 10) Estijos Respublikos civilinio proceso kodeksas. [interaktyvus]. [sigaliojo 2006 m. sausio 1 d. [Žiūrėta 2007-11-15]. Prieiga per internetą <http://www.legaltext.ee/en/andmebaas/ava.asp?m=022>;
- 11) Lietuvos teismų informacinės sistemos nuostatai, patvirtinti Teismų tarybos 2005 m. gegužės 20 d. nutarimu Nr. 13 P – 346, prieiga per internetą <www.teismai.lt/savivalda/nutarimai/20050520-346.doc>;
- 12) Teismų tarybos 2005 m. rugsėjo 9 d. nutarimas Nr. 13 P-380 „Dėl darbo grupės sudarymo dėl teismo šaukimų ir kitų procesinių

- dokumentų įteikimo tvarkos tobulinimo“, prieiga per internetą: <http://www.teismai.lt/savivalda/nutarimai/20050909-380.doc>;
- 13) Lietuvos teismų informacinės sistemos (LITEKO) vystymo planas, patvirtintas Teismų tarybos 2006 m. gegužės 10 d. nutarimu Nr. 13P-462, prieiga per internetą: <http://www.teismai.lt/savivalda/nutarimai/20060510-462.doc>;
- 14) Teismų tarybos 2005 m. rugsėjo 9 d. nutarimu nr. 13 P-380 sudarytos darbo grupės „Dėl teismo šaukimų ir kitų procesinių dokumentų įteikimo tvarkos tobulinimo“ išvados, patvirtintos Teisėjų tarybos 2006 m. rugsėjo 15 d. nutarimu Nr. 13 P-530 „Dėl pritarimo darbo grupės išvadoms“. Prieiga per internetą: <http://www.teismai.lt/savivalda/nutarimai/20060915-530.doc>;
- 15) Bylų paskirstymo teisėjams Lietuvos apeliaciniame, apygardų, apygardų administraciniuose ir apylinkių teismuose taisyklės, patvirtintos Teisėjų tarybos 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimu Nr. 13 P – 506, prieiga per internetą: <http://www.teismai.lt/savivalda/nutarimai/20040611-241.doc>;
- 16) Teismų sprendimų, nuosprendžių, nutarimų ir nutarčių skelbimo internete tvarka, patvirtinta Teismų tarybos 2005 m. rugsėjo 9 d. nutarimu Nr. 13P-378. Prieiga per internetą: <http://www.teismai.lt/savivalda/nutarimai/20050909-378.doc>.

2. Specialioji literatūra:

- 1) BURDA, Ryšardas, GUDMONAS, Simonas. Modernios technologijos – modernūs nusikaltimai. *Justitia*, 1998, Nr. 4;
- 2) CIVILKA, Mindaugas. Europos Sąjungos asmens duomenų apsaugos internete teisinis reguliavimas. *Teisė*, 2003, Nr. 47;
- 3) CIVILKA, Mindaugas. Nuo šiol teismams bus galima pateikti ir elektroninius dokumentus. In Infolex.lt teisės portalas *Informacija/publikacijos*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 03 11]. Prieiga per internetą: http://www.infolex.lt/Portal/start_visuom.asp?act=news&Tema=44&str=4988;
- 4) DOBROVOLSKIS, Feliksas. Interneto adresai – naujos tendencijos. In *Seminaras “Elektroninių ryšių plėtros tendencijos ir reguliuojančios institucijos vaidmuo”*. 2004 m. gruodžio 7 d. [žiūrėta 2007-12-03].

- Prieiga per internetą: http://www.rtt.lt/conferences/files/EC_2004_12_07_Dobrovolskis.pdf;
- 5) DRIUKAS, Artūras, VALANČIUS, Virgilijus. *Civilinis procesas: teorija ir praktika*: vadovėlis. Vilnius: Teisinės informacijos centras. 2006;
 - 6) DRIUKAS, Artūras, et al. *Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras*. Vilnius, 2005, antras tomas.
 - 7) Duomenų apsauga teismų sistemoje. Phare programme twinning project: Strengthening administrative and technical capacity of personal data protection. [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-03-01] Psl. 32. Internetinė prieiga <<http://www.ada.lt/images/cms/File/Duomenu%20apsauga%20teismu%20sistemoje.pdf>>;
 - 8) Europos komisija *Europos teisminis tinklas. Ieškinio perdavimas teismui. Vokietija*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2007-12-01]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/civiljustice/case_to_court/case_to_court_ger_lt.htm;
 - 9) Europos komisija *Europos teisminis tinklas. Ieškinio perdavimas teismui. Ispanija*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2007-12-01]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/civiljustice/case_to_court/case_to_court_spa_lt.htm;
 - 10) Europos komisija *Europos teisminis tinklas. Ieškinio perdavimas teismui. Austrija*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2007-12-01]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/civiljustice/case_to_court/case_to_court_aus_lt.htm;
 - 11) Europos komisija *Europos teisminis tinklas. Įrodymų rinkimas ir įrodymo būdas. Estija*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-03-01]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/civiljustice/evidence/evidence_ee_lt.htm;
 - 12) Europos komisija *Europos teisminis tinklas. Įrodymų rinkimas ir įrodymo būdas. Čekija*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-03-01]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/civiljustice/evidence/evidence_cze_lt.htm;
 - 13) Europos komisija *Europos teisminis tinklas. Įrodymų rinkimas ir įrodymo būdas. Italija*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-03-01]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/civiljustice/evidence/evidence_ita_lt.htm;

- 14) Europos komisija *Europos teisminis tinklas. Įrodymų rinkimas ir įrodymo būdas. Ispanija*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-03-01]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/civiljustice/evidence/evidence_spa_lt.htm.
- 15) Europos komisija *Europos teisminis tinklas. Įrodymų rinkimas ir įrodymo būdas. Latvija*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-03-01]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/civiljustice/evidence/evidence_lat_lt.htm;
- 16) Europos komisija *Europos teisminis tinklas. Įrodymų rinkimas ir įrodymo būdas. Suomija*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-03-01]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/civiljustice/evidence/evidence_fin_lt.htm.
- 17) Europos komisija *Europos teisminis tinklas. Įrodymų rinkimas ir įrodymo būdas. Škotija*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-03-01]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/civiljustice/evidence/evidence_sco_lt.htm;
- 18) Europos komisija *Europos teisminis tinklas. Įrodymų rinkimas ir įrodymo būdas. Švedija*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-03-01]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/civiljustice/evidence/evidence_swe_lt.htm;
- 19) Europos komisija *Europos teisminis tinklas. Įrodymų rinkimas ir įrodymo būdas. Vokietija*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-03-01]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/civiljustice/evidence/evidence_ger_lt.htm;
- 20) GERMAN, Pauline. Electronic litigation systems – a comparison of security issues between web-based litigation and traditional paper based methods. In *eLaw Journal* [interaktyvus]. 2006, Nr. 2 [žiūrėta 2007 m. rugsėjo 27 d.], p. 254-268. Prieiga per internetą: https://elaw.murdoch.edu.au/issues/2006/2/elaw_Electronic%20litigation%20systems_191006.doc.pdf;
- 21) GILLES, Peter. Civil justice systems in East and West 2007 plus – fundamental current reform movements and some speculations about civil conflict resolution systems of the future. In *The recent tendencies of development in civil procedure law – between East and West*:

- International conference to celebrate the 100th anniversary of the birth of prof. Jonas Žėruolis. Vilnius: Justitia, 2007.
- 22) GIRVAN, Robert. An Overview of the Use of Computer-Generated Displays in the Courtroom. In *Web Journal of Current Legal Issues* [interaktyvus], 2001, Nr. 1. Prieiga per internetą: <http://webjcli.ncl.ac.uk/2001/issue1/girvan1.html>.
- 23) GREGORY, John, D. Solving legal issues in electronic government: authority and authentication. In *Canadian Journal of Law and Technology* [interaktyvus]. 2002, July, Volume 1, Number 2 [žiūrėta 2007-09-17]. Prieiga per internetą: http://cjlt.dal.ca/vol1_no2/TOC_set.html
- 24) Informacinės visuomenės plėtros komiteto prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės Elektroninio parašo įdiegimo viešajame administravime parengiamieji darbai. Darbo ataskaita. II etapas (atnaujinta versija) [interaktyvus]. 2002. [Žiūrėta 2007-11-17]. Prieiga per internetą: [http://www.ivpk.lt/dokumentai/ataskaitos/epdiegimodarbai\(I%20etapas\).doc](http://www.ivpk.lt/dokumentai/ataskaitos/epdiegimodarbai(I%20etapas).doc);
- 25) Informacinės visuomenės plėtros komitetas *Aktualijos: diegiamos elektroninės asmens tapatybės kortelės* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007 10 13]. Prieiga per internetą: <http://www.ivpk.lt/mainaktual.php?cat=61&n=194>>;
- 26) JARUKAITIS, Irmantas, *et al. Elektroninių ryšių teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2005;
- 27) Jungtinės karalystės teisingumo ministerija. *Guidance. Civil procedure rules. Practice directions*. [interaktyvus] [žiūrėta 2008-01-29] Prieiga per internetą: http://www.justice.gov.uk/civil/procrules_fin/contents/practice_directions/pd_part32.htm>.
- 28) KALINAUSKAS, Rytis. „Elektroninis parašas ir elektroninis dokumentas“ [interaktyvus]. 2003. [Žiūrėta 2007-11-23]. Prieiga per internetą: <http://www.ivpk.lt/renginiai/pranesimai/r.kalinauskas.ppt>;
- 29) LAMANAUSKAS, Tomas. Elektroninio parašo įstatymas Lietuvoje: pranašumai ir trūkumai. *Justitia*, 2000, nr. 4-5.
- 30) LAUKKANEN, Sakari. Last trends in the Finnish civil procedure and judicial administration. In *The recent tendencies of development in civil procedure law – between East and West*: International conference to

celebrate the 100th anniversary of the birth of prof. Jonas Žėruolis.
Vilnius: Justitia, 2007.

- 31) LAUŽIKAS, Egidijus; MIKELĖNAS, Valentinas, NEKROŠIUS Vytautas. *Civilinio proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2003. I t.;
- 32) LORD WOOLF. Access to justice: final report. In Final Report to the Lord Chancellor on the civil justice system in England and Wales. [interaktyvus]. [žiūrėta 2008-03-09] Internetinė prieiga: <http://www.dca.gov.uk/civil/final/index.htm>;
- 33) Lietuvos teismo ekspertizės centras *Veikla. Ekspertizės*. [interaktyvus] [žiūrėta 2008-03-08]. Prieiga per internetą: <http://www.ltec.lt/veikla/ekspertizes/it.php>.
- 34) MAGLIO, Altom, M. The changing relationship of law and technology – the judicial system's survival is dependant on technology. In *University of Florida Journal of Technology Law & Policy* [interaktyvus]. 2005, Volume 10, December, Number 2 [žiūrėta 2007-09-26]. Prieiga per internetą: <http://grove.ufl.edu/~techlaw/vol10/issue2/JTLPvol10issue2.pdf>;
- 35) MEŠKAUSKAITĖ, Liudvika. Naujų informacinių technologijų teisinis reguliavimas. *Jurisprudencija*, 2002, t. 32(24), p. 104-113;
- 36) MOSTOFIZADEH, Javad. Reducing the Costs of Civil Litigation Using New Technologies. In *Public Law Research Institute*. [interaktyvus]. 1995, Fall. [žiūrėta 2008-02-10]. Internetinė prieiga <<http://w3.uchastings.edu/plri/fal95tex/newtech.html>>;
- 37) Nacionalinės teismų administracijos internetinė svetainė. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 03 01]. Internetinė prieiga: <<http://www.teismai.lt/teismai/tis/tis.asp>>;
- 38) REDISH, Martin, H. Electronic discovery and the litigation matrix. In *Duke Law Journal* [interaktyvus]. 2001, November Volume 51, Number 2. [žiūrėta 2007-09-26]. Prieiga per internetą: <http://www.law.duke.edu/journals/cite.php?51+Duke+L.+J.+561>>;
- 39) Reglamento dėl įrodymų rinkimo taikymo praktikos vadovas. [interaktyvus] [žiūrėta 2008-03-09]. Internetinė prieiga http://ec.europa.eu/civiljustice/evidence/evidence_ec_guide_lt.pdf.
- 40) SAULIŪNAS, Darius. Elektroninis parašas: evoliucija ar revoliucija? *Justitia*, 2000, Nr. 3.

- 41) SAULIŪNAS, Darius. *Informacinių technologijų teisė*. Vilnius: NVO Teisės institutas, 2004;
- 42) SHERMAN, Edward. F. A Process Model and Agenda for Civil Justice Reforms in the States. In *Stanford Law Review* [interaktyvus], 1994, Volume 46, No. 6. Prieiga per internetą: <<http://links.jstor.org/sici?sici=0038-9765%28199407%2946%3A6%3C1553%3AAPMAAF%3E2.0.CO%3B2-L>>
- 43) STORME, Marcel. Tomorrow's civil trial. In *The recent tendencies of development in civil procedure law – between East and West: International conference to celebrate the 100th anniversary of the birth of prof. Jonas Žėruolis*. Vilnius: Justitia, 2007.
- 44) ULEVIČIUS, Liutauras. Internetas: teisinės informacijos paieška. *Justitia*, 2000, nr. 2;
- 45) U.S. COURTS interneto svetainė. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 m. kovo 8 d.]. Interentinė prieiga: <<http://www.uscourts.gov>>;
- 46) VAITKEVIČIENĖ, Rita. Elektroninių duomenų naudojimo civiliniame procese galimybės. *Justitia*, 2005, nr. 4 (58). p. 22-39;
- 47) VAITKEVIČIŪTĖ, Valerija. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Žodynas, 2001;
- 48) WIDDISON, Robert. Electronic Law Practice: An Exercise in Legal Futurology. In *The Modern Law Review* [interaktyvus]. 1997, March Volume 60, Number 2. [žiūrėta 2008-01-29]. P. 143-163. Prieiga per internetą: <<http://www.blackwell-synergy.com/toc/mlr/60/2>>;
- 49) WILSON, Elisabeth, A. Electronic Case Filing: What Happens When Counsel Does Not Receive Email Notices? In *Computer Law Review and Technology Journal* [interaktyvus], 2006, Vol. X, P. 229-237. [žiūrėta 2008-02-13] Internetinė prieiga: <<http://www.smu.edu/csr/articles/2006/Winter/SMC202.pdf>>.
- 50) ZEKOS, Georgios I. EDI: Electronic Techniques of EDI, Legal Problems and European Union Law. In *Web Journal of Current Legal Issues* [interaktyvus]. 1999, Nr. 2 [žiūrėta 2007 m. vasario 21 d.]. Prieiga per internetą: <<http://webjcli.ncl.ac.uk/1999/issue2/zekos2.html>>.

3. *Travaux preparatoires:*

- 1) Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas [interaktyvus]. 2007 [žiūrėta 2007-11-07]. Prieiga per internetą: <<http://www.tm.lt/?item=taktproj>>;
- 2) Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas [interaktyvus]. 2008 [žiūrėta 2008-01-25]. Prieiga per internetą: <<http://www.tm.lt/?item=taktproj>>;

SANTRAUKA

Magistro darbo tema – „Informacinių technologijų naudojimas šiuolaikiniame civiliniame procese“. Darbe analizuojama, kokiais būdais informacinės technologijos gali būti panaudojamos civiliniame procese, kokią tai turėtų įtaką kai kuriems civilinio proceso principams – proceso operatyvumui, ekonomiškumui, greitumui, efektyvumui ir kitiems.

Daugiausia dėmesio magistro darbe skiriama atskiriems informacinių technologijų panaudojimo civiliniame procese klausimams: procesinių dokumentų rengimui ir įteikimui, informacinių technologijų naudojimui įrodinėjimo procese, vaizdo ir telekonferencijų naudojimui, teismo proceso fiksavimui moderniomis priemonėmis, bylos medžiagos kaupimui elektronine forma bei teismų darbo kompiuterizavimui. Atskirai aptariama, kokią įtaką informacinės technologijos, naudojamos civiliniame procese, turi asmens duomenų ir teisės į privatumą apsaugai.

Darbe naudojami loginis, sisteminis, aprašomasis, analitinis metodai, remiamasi dabar galiojančių teisės aktų analize bei teisės aktų projektais. Ypač daug dėmesio skiriama užsienio valstybių praktikai analizuojamų klausimų aspektu, aptariant kai kurių autorių mokslinius straipsnius.

SUMMARY

The thesis of the master degree paper work is “Use of information technology in nowadays civil procedure“. Work analyses the possibilities of usage of information technology in civil procedure, and how it would impact some principles of civil procedure – efficiency of the process, cost-effectiveness, time-efficiency, effectiveness and other.

Paper work mostly concentrates on separate issues of usage of information technology in civil procedure: preparation and service of procedural documents, usage of electronic evidence in the court process, usage of video and teleconferencing, using modern technologies to capture the process of the case, collecting all related documents of the case in electronic form, and computerizing management of courts. Separately the work discusses the impact of information technology usage in the civil procedure to the protection of personal data and right to privacy.

Logical, systematical, descriptive, and analytical methods are used in the paper work, besides the work is based on the analysis of the current law and the projects of laws. Very big attention is for analysis of practice of foreign countries in the view of the considered issues, also taking into consideration the articles of some scientists.